

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

**Problémy etnických skupin v České republice
se zaměřením na romské etnikum**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Alena Plšková
Horký**

**Vypracoval:
Jaromír**

Brno 2006

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „**Problémy etnických skupin v České republice se zaměřením na romské etnikum**“ zpracoval samostatně s použitím informačních zdrojů uvedených v příloze seznamu.

Brno 10.4.2006

.....

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Aleně Plškové, za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat mým dvěma synům Jaromírovi a Martinovi, kteří mi poskytli pomoc při zpracování mé bakalářské práce, především v oblasti překladu Anotace do anglického jazyka. A samozřejmě bych chtěl poděkovat své manželce Heleně za její trpělivost a pochopení, které měla po celou dobu mého studia.

Jaromír Horký

OBSAH

ÚVOD	3
1. Postavení etnických menšin v naší společnosti v průběhu minulého století až do současnosti	5
1.1. Ústava České republiky, Listina základních práv a svobod a Zákon o nabývání a pozbývání státního občanství	5
1.2. Dějiny obyvatelstva českých zemí	6
1.3. Situace v první republice a v okupovaném Československu (1918-1945)	9
1.4. Situace v poválečné republice a v období vlády komunismu (1945-1989)	13
1.5. Situace v současnosti (1989-2005)	16
2. Vztahy etnických skupin s majoritní společností se zaměřením na romské etnikum v České republice v jednotlivých časových etapách	18
2.1. Romové v letech 1945-1967	18
2.2. Romové v letech 1970-1989	20
2.3. Romové v letech 1989-2005 (současné problémy)	24
3. Vzdělávání, pracovní uplatnění, rodinné zázemí etnických menšin (zaměření na romské etnikum)	27
3.1. Oblast vzdělávání	27
3.2. Oblast pracovního uplatnění	32
3.3. Oblast rodiny a jejího zázemí	37
4. Kriminalita etnických skupin (zaměření na romské etnikum)	42
4.1. Struktura kriminality nezletilých a mladistvých v České republice	42
4.2. Kriminalita a konflikty s rasovým podtextem	44
4.3. Intervence proti kriminalitě	45

5. Opatření státu k integraci etnických skupin do naší společnosti a jeho postupné řešení v současné demokracii	47
5.1. Situace v letech 1989-1993	47
5.2. Situace v letech 1993-1996	48
5.3. Situace v letech 1996-2005	49
Závěr	50
Resumé	51
Anotace a klíčová slova	53
Literatura a prameny	55
Seznam příloh	57

Úvod

Bakalářská práce na téma „**Problémy etnických menšin v České republice**“. Problém, který se určitě týká všech občanů České republiky, ať už někdo chce nebo nechce, ať už si ho někdo uvědomuje nebo ne. Problém, který právě v současné době, době kdy se každý z nás stále ještě učí co je to demokracie, co je to vzájemná úcta člověka k člověku, co je to pomoc bližnímu, je velice ožehavý a aktuální. V místě kde vlastně celý dosavadní život žiji je tento problém nasnadě, jelikož jak ve městě, tak v nedaleké nejmenované obci žije početné etnikum romské národnosti. V současné době se vynořuje další problém v dané věci a to takový, že se do zdejší lokality stěhují Romové ze Slovenska a pobývají zde bez řádného povolení k pobytu, bez řádného sociálního zabezpečení svých rodin. Ne jenom proto roste ve městě a okolí kriminalita, ale geometrickou řadou narůstá sociální potřebnost těchto lidí vzniklou situaci řešit. Těmto lidem je potřeba pomoci a vznikající napětí mezi etnikem a majoritní částí obyvatelstva uklidnit a vztahy co nejvíce přiblížit základní lidským standardům.

Tato práce zcela určitě nebude moci nastítnit možné řešení problému, ale bude chtít alespoň prokázat a uvést příklady postavení etnických skupin v naší společnosti, se zaměřením na romské etnikum, jak v minulosti, tak v současnosti. Alespoň uvést jednotlivé možné procesy začlenění etnika mezi majoritní společnost. Rozpracovat jednotlivé oblasti problematiky od vzdělávání, přes pracovní uplatnění, rodinné zázemí, páchaní kriminality až k opatření státu vedoucí k řešení vzniklého problému. Tato Bakalářská práce bude více či méně zaměřena na Rómské etnikum, které je v naší republice tím nejpočetnějším.

Bakalářská práce se bude skládat z pěti základních částí, které se budou snažit rozpracovat uvedenou problematiku přes úvodní zakotvení základních lidských práv v České republice, rozboru postavení etnických skupin na našem území do současné doby, rozboru vztahů etnických skupin s majoritní společností zaměřených na romskou populaci, její vzdělání, pracovní uplatnění a rodinné zázemí, kriminalitu a opatření státu k integraci etnických skupin do naší majoritní společnosti, jako jednoho z možných řešení daného problému.

Základním přístupem ke zpracování Bakalářské práce bude přístup systémový a hlavní

metodou při jejím zpracování bude obsahová analýza dostupných materiálů, logické deduktivní vyvození závěru, které vychází z pozorování a vede k návrhu na opatření. Jak jsem již zdůraznil tato práce neřeší a ani nemůže řešit daný problém až do jeho důsledku. Problematika , kterou se bude práce zabývat je tak široká, že nelze v obsahu práce navrhnout dostatečné řešení, které by vedlo k odstranění problémů dané prací. Práce chce pouze zmapovat historii a připomenout, že současný trend sjednocování světa a prosazování myšlenky multikulturalismu, jako názorového proudu a ideálu harmonické koexistence odlišných kulturních a etnických skupin je součástí dnešní pluralitní moderní společnosti.

1. Postavení etnických menšin v naší společnosti v průběhu minulého století až do současnosti

1.1. Ústava České republiky, Listina základních lidských práv a svobod a Zákon o nabývání a pozbyvání státního občanství

Ústava České republiky a Listina základních lidských práv a svobod jsou dva základní zákony ústavního pořádku České republiky, zajišťující mimo jiné svrchovanost, jednotnost a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana.

Listina základních práv a svobod zajišťuje a uznává neporušitelnost přirozených práv člověka, práv občana a svrchovanost zákona, navazujíc na obecné sdílené hodnoty lidství a na demokratické a samosprávné tradice našich národů, pamětliva trpkých zkušeností z dob, kdy lidská práva a základní svobody byly v naší vlasti potlačovány. Již v hlavě první uvedeného zákona, v obecném ustanovení se praví, že **„lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech, základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné a nepromlčitelné a nezrušitelné. Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení. Každý z našich občanů má právo se svobodně rozhodnout o své národnosti“**. V hlavě třetí v právech národnostních a etnických menšin se praví, že **„příslušnost ke kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu. Občanům tvořícím národnostní nebo etnické menšiny se zaručuje všestranný rozvoj, zejména právo společně s jinými příslušníky menšiny rozvíjet vlastní kulturu, právo rozšiřovat a přijímat informace v jejich mateřském jazyku a sdružovat se v národnostních sdruženích, právo na vzdělání v jejich jazyku, právo**

užívat svého jazyka v úředním styku a právo se zúčastnit na řešení věcí týkajících se národnostních a etnických menšin“.¹⁾

Taktéž Zákon České národní rady o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky formuluje zcela jasně podmínky nabytí státního občanství a nezadatelného práva stát se občanem České republiky všem osobám, které splňují daná kritéria potřebná k získání občanství, bez ohledu ke které národnostní nebo etnické menšině fyzická osoba patří.

Ne jenom výše uvedené zákony, ale mnoho dalších právních úprav zajišťuje každému z nás základní lidská práva v naší demokratické společnosti, tak abychom mohli vést plnohodnotný, tvůrčí život a přispět tak k zařazení České republiky mezi státy, jež tyto hodnoty ctí a uznávají.

1.2. Dějiny obyvatelstva českých zemí

Historické prameny připomínají, že ještě před vznikem českého státu rozkládaly se na jeho území dvě říše. První z nich je spjata se jménem franského kupce Sába, který stanul v čele rozsáhlého útvaru, zahrnujícího teritorium Čech, Moravy, části Slovenska a zřejmě i Bavorska. Byla to první říše, kterou vytvořili západní Slované. Souvislá řec pramenů potom na dlouho umlká a až někdy kolem roku 830 se vynořuje z dějin moravský kníže Mojmír I., zakladatel říše, které dali pozdější historikové název Velká Morava. Tento státní útvar se stal základem budoucího českého státu, který obývali slovanské kmeny.²⁾

Vstup romských protagonistů na jeviště evropských a českých dějin je historickými prameny datován k začátku třináctého století. Jako každý národ mají i Romové předlouhou historii. V roce 1927 vyslovil anglický lingvista R. L. Turner hypotézu, podle které žili romští předkové původně ve střední Indii a na západní hranici Indie s Pákistánem. Odtud se zřejmě začali postupně rozptylovat po ostatních centrálních a později i jiných oblastech Indie a následně začali Indii i opouštět.

1) Česká národní rada. Listina základních práv a svobod. Ústavní zákon 2/1993 Sb..

2) Čornej, Petr. Panovníci Českých zemí. 1. vyd. Praha: Fragment, 1992, s. 5-6.

Předkové Romů patrně příslušeli k nejnižším a opovrhovaným kastám, které se nazývaly specifickými jmény, ale majoritní společnost je znala pod souhrnným označením „**Domové**“. Pravděpodobně trvalé obavy z období bez dešťů a následných hladomorů, tíživost kastovního systému a další příčiny vedly k územnímu pohybu domských kast. Tyto směřovaly do úrodného Paňdžábu a odtud dále v několika proudech různých velikostí, které byly od sebe časově dost vzdálené a trvaly pravděpodobně v rozmezí od 3.-5. do 9.-10. století. Prvním státním územím, kterým tyto migrační vlny procházely a také na určitou dobu se tu zastavovaly, byla perská říše (území dnešního Íránu), ze které dále postupovaly na evropskou půdu, kde Indická cerebrální hláska „**d**“ se změnila na „**r**“ (Romové).

První Romy měl přivést do Uher r. 1219 král Ondřej II. Při návratu z křížácké výpravy do Jeruzaléma. Zprávy o Romech na našem území jsou velice sporné a badatelé se domnívají, že první zpravodajství by mohla poskytnout „Dalimilova kronika“. Ať Romové přišli na naše území v kterémkoli roce, nikdy neusilovali o včlenění do socioekonomické struktury středověké společnosti a pokud by tak i chtěli učinit, nenašli zemi, která by jim poskytla trvalé útočiště, ani místo, kde by se mohli na delší dobu usadit. Zůstávali proto lidmi bez domova, kteří žili ze dne na den a pohybovali se z jednoho místa na druhé.

Známky odstupu a odmítání romských kočovníků se začaly objevovat už několik desítek let po jejich příchodu. Před romskými poutníky zůstávaly městské brány nejenom zavřeny, ale byli od nich stále častěji odháněni násilím. Tak docházelo k prvním tenzím a v důsledku nich i k obecným protiromským opatřením. Situace se vyhroutil v r. 1545 kdy Ferdinand I. vydal první mandát, jímž ukládal vypovídat kočovné Romy z Českého království. Další opatření vůči Romům v průběhu času následovala. Nejvyššího rozsahu dosáhlo pronásledování Romů ve 20. letech 18. století, kdy bylo doloženo 192 protiromských procesů a vyneseno 93 trestů smrti. Důvodem k postihům nebyla etnická příslušnost, nýbrž způsob života, který se vymykal kontrole mocenského aparátu a průvodními delikty (drobné krádeže, polní a lesní pych, žebrota, věštění, hádání z ruky, poskytování léčivých bylin, při němž hrozilo obvinění z čarodějnictví) narušoval strukturu pozdněfeudální společnosti. Přes citelnou perzekuci zdržovalo se romské etnikum v našem prostředí trvale. Vztah společnosti k Romům byl

rozporuplný. Na jedné straně se na ně pohlíželo jako na neužitečné a nebezpečné živly, které způsobem svého života a příživnictvím vyvolávaly četné starosti a konflikty, působily drobné i vážnější škody na majetku, ohrožovaly klid a pořádek. Na druhé straně svým postavením a životem budily útrpnost a svým vzhledem a oblečením, jazykem a jinými odlišnostmi podněcovaly látku k nejrůznějším vybájeným legendám a vyprávěním.

Ke konci 18. století však dochází k prvním pokusům společnosti o nařizované usazování romské populace a přizpůsobování majoritní společnosti, tak aby je měla pod stálou kontrolou, když už se jich nemohla definitivně zbavit. Začaly vznikat takzvané cikánské tábory, kdy si Romové stavěli typické domky obvykle mimo zástavbu obcí a živili se kovářstvím, výrobou různých železných výrobků, nebo pracovali jako nádeníci na stavbách, lomech, nebo jako pomocní dělníci v průmyslových závodech. Oblíbenou činností, ale bylo především handlířství s koňmi a samozřejmě tradiční provozování hudební činnosti.

Tyto dvě posledně jmenované činnosti jsou spojené s tak zvaným kočovnictvím, doménou romské populace, která byla bez stálých sídlišť a průběžně se pohybovala z jedné obce do druhé. Jedni putovali pěšky, jiní v maringotkách nebo typických vozech, pokrytých plachtami a taženými malými a poměrně rychlými koňmi. Tyto skupiny zůstávaly pouze několik dní na jednom místě a poté se opět přemísťovaly. V této době byl Rom pro bílé obyvatelstvo jen tehdy člověkem, když byl daleko od jejich obydlí. Romové odsouzení vlastně k tuláctví představovali sociální skupinu s deviantním chováním, tj. takovým způsobem jednání, které narušovalo obecně uznávané normy a hodnotové vzorce. V právním státě, jakým se stávalo Rakousko-Uhersko a jímž byla následně Československá republika, omezoval socialitu či antisocialitu kočovných a potulných Romů soubor legislativních úprav, týkající se jejich pohybu, vyhošťování, povolení provozovat živnosti nebo hudební licence. Jednalo se především o výnos vídeňského ministra vnitra ze 14. září 1888, který shrnoval všechna dosavadní generálie a v mnoha směrech je dále zostřoval. Výnos tvořilo celkem 14 článků jejichž účelem byla co největší diskriminace Romů, což také prozrazovala závěrečná věta výnosu, že čím více budou cikáni ve své nevázanosti znepokojováni a rušeni, tím více se budou vyhýbat krajinám, kde v jejich spořádaných poměrech není pro tuláky více místa.

V případě, že by se skupiny cizích Romů snažily překročit hranice nebo se dostaly do pohraničních okresů, měly být zadrženy a nejkratší cestou vráceny tam, odkud přišly. Jestliže by přes všechnu ostražitost bezpečnostních orgánů pronikly z pohraničních okresů dále do země, měly být stejným způsobem vyhošťovány také z vnitrozemských okresů.

Předkové většiny Romů, kteří dnes žijí v České republice byli usazeni v různých částech Evropy. Většina českých a moravských Romů zahynula v době druhé světové války ve vyhlazovacích táborech a po roce 1945 se tato populace v českých zemích doplňovala z Romů žijících na Slovensku.

1.3. Situace v první republice a v okupovaném Československu (1918 – 1945)

První republika byla demokratickým státním útvarem, který po celou dobu své existence nechával daleko za sebou všechny autoritativní režimy ve vlastním sousedství. Přesto však došlo i v jejím právním systému koncem 20. a počátkem 30. let k určitému posunu směrem ke konzervatismu a právě na prahu tohoto období byl přijat „**Zákon o potulných cikánech a jeho prováděcí nařízení**“.³⁾

Od počátku samostatného státního vývoje se ozývaly požadavky po energických protiromských opatřeních, týkajících se hlavně kočovných a potulných Romů. Jednotlivé návrhy přicházely nejvyšším státním orgánům výkonné i zákonodárné moci z mnoha míst a tato snaha vyvrcholila připravovaným „**Zákonem o omezení tuláctví a zahálčivého života**“, který sice ve svém názvu přímo nepoukazoval na Romy, ale přesto z formulací jednotlivých ustanovení bylo patrné, že navrhovatelé měli na mysli především tento objekt působení zákona. Připomínkové řízení zákona se však stále protahovalo a text zákona zůstával stále jen na papíře a nebyl nakonec předložen zákonodárným sborům k projednání a ke schválení. Hlavním důvodem byly problémy s překonáním poválečné krize a jenom pozvolné ožívování hospodářského života. Takže

3) Nečas, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 4. vyd.....Olomouc: 1999, s. 51-65.

státní a hlavně samosprávné finance by neunesly určitou finanční zátěž spojenou s některými navrhovanými opatřeními v zákoně. Došlo pouze k určité registraci kočovných a potulných Romů.

Přesto v roce 1927 byl přijat Zákon o potulných cikánech, kterým nabyla legislativní úprava romské otázky v Československé republice definitivní podoby. Ustanovení zákona se vztahovala na tzv. potulné Romy, jimž byli jednak kočovníci a jednak tuláci „žijící po cikánsku“. Obě tyto skupiny byly pokládány za kočovné a potulné tehdy, jestliže zčásti, hlavně v zimě trávily život ve stálém sídlišti, jestliže tedy byly polousedlé. První předpoklad „úspěšného boje proti Romům“ spatřoval zákon v jejich řádné evidenci a přehledu o jejich pohybu. Z tohoto důvodu byly povinni se dostavit na vyzvání k tzv. soupisu, při kterém musela každá osoba udávat o sobě správné nacionále, počítaje v to i přezdívky. Pokud by někdo uváděl klamavé údaje, měl být potrestán. Takto se stanovilo vést všechny kočovné Romy starší 14 let, jež byli státními občany Československé republiky, nebo se oprávněně zdržovali na československém území. Děti měly být evidovány s dospělou osobou. Takto byl v letech 1928-1929 proveden součet Romů na celém československém území. Akci provedly politické a státně policejní úřady za pomoci četnictva a přispění jednotlivých obcí. Celkem bylo takto sepsáno asi 36 000 osob, kterým byla vyhotovena daktyloskopická karta a vydány cikánské legitimace.

Tyto cikánské legitimace obsahovaly osobní data o narození, rodinném stavu, zaměstnání, jazykových znalostech a o zvláštním znamení, dále byl uveden osobní popis a otisky prstů. Taktéž tu byla zaznamenána veškerá zvláštní omezení a poznámky o policejním dohledu a konečně se tam zapisovala jména dětí mladších 14 let. Každý držitel této legitimace byl povinen nosit tento průkaz stále u sebe a na požádání jej předložit státním úřadům, lesní, polní a rybářské stráž. Cikánské legitimace nebyly vydávány jenom kočovným a potulným Romům, ale taktéž i ostatním Romům, což svědčilo o tom, že se stávaly konkrétním důkazem diskriminace romského etnika jako celku. Ti Romové, kteří chtěli kočovat museli mít vystaven tzv. kočovný list, který je opravňoval provádět tuto činnost a to pouze na ohraničené období povolené úřady. Kočování a táboření v tzv. tlupách bylo zakázáno, neboť tvoření takových seskupení bylo prý obzvláště nebezpečné a ohrožovalo veřejnou bezpečnost.

Kromě výše uvedených omezení obsahoval zákon i některá další represivní opatření proti Romům. Především to byl naprostý zákaz držení jakýchkoliv zbraní, střeliva a výbušných látek. Dále měla státní správa oprávnění zakázat kočovným a potulným Romům pobyt v určitých obvodech, jako ve velkých městech, v lázeňských střediscích, v pohraničí a podobně. Politické úřady mohly určit území a obce, do nichž byl tomuto romskému obyvatelstvu přístup vůbec zakázán.

Těmito všemi prostředky se státní orgány pokoušely čelit kočování a tuláctví. Jedním z nejvíce zasahujícím opatřením vůči romským rodinám byla možnost odnímání dětí romským rodičům. Jednalo se o děti mladší 18 let o které se právě díky svému potulnému životu nemohly řádně starat a dáti jim řádnou výchovu. Takto odňaté děti měly být předány do péče řádným rodinám nebo různým výchovným ústavům, jejichž provozovatelem byl stát.

Mám-li zhodnotit Zákon o potulných cikánech, je nutno si položit otázku, jaké místo zaujímal tento zákon v evropském a československém zákonodárství. Je nutno říci, že toto legislativní opatření sice nesměřovalo výlučně proti Romům, nýbrž jenom všeobecně proti tuláctví a proti kočovnému způsobu života, ale jeho ustanovení se dostávala do rozporu s ústavně zaručenou rovnoprávností občanů. Policejní soupisy, cikánské legitimace, kočovné listy a další administrativně formální prostředky diskriminovaly především kočovné a potulné Romy a v mnoha případech se aplikovaly na romskou populaci jako celek.

Během rozpadu Československé republiky se i romská populace rozdělila do několika státních teritorií. Romové žijící v českém pohraničí připadli říšskoněmeckým župám. Romové žijící na jižním Slovensku, připadli po násilném připojení Maďarsku. Zbývající populace Romů setrvala v Česko-Slovensku, které však po půlroční existenci následkem slovenského separatismu a německé okupace českých zemí zaniklo. Romové tak změnili státní občanství : slovenští příslušeli do Slovenské republiky, čeští do Protektorátu Čechy a Morava.

Na fiktivně autonomním protektorátním území žily tři skupiny obyvatelstva. Především to byli dřívější Němci a dále Němci, kteří přišli po okupační armádě. Tato skupina obyvatelstva byla preferovaná a její členové byli říšskými občany. Druhá skupina, do které patřili Češi, získala protektorátní občanství s neplnoprávnou ochranou. Třetí

skupinou byli vedle Židů také Romové. Tato skupina se řadila mezi občany tzv. neárijského původu a tvořilo ji obyvatelstvo zbavené nejenom základních práv a svobod, ale i jakékoliv právní ochrany. Její osudem bylo čekání na konečné řešení své otázky.

V průběhu let 1939-1945 bylo vydáno bezpočet nařízení týkající se otázky Romů. Všechny byly represivní a směřovaly k tomu aby se zabránilo kočování a pohybu Romů. Těm, kteří tyto zákazy nerespektovali, bylo pohroženo zařazením do kárných pracovních táborů. Tábory byly otevřeny v srpnu 1940 v obcích Lety u Písku a v Hodoníně u Kunštátu. Původně se jednalo o pracovní tábory pro muže straší 18 let, kteří se vyhýbali práci a nemohli prokázat, že si řádným způsobem zajišťují obživu. Do těchto táborů se dostávali muži romského původu, jejich evidence byla označována červeným „C“, jako zkratky za slovo „cikán“.

Epilogem v potírání tzv. cikánského zlořádu se stal **„Předpis říšského ministerstva vnitra z roku 1942“**, podle něhož měli být vybráni „cikánští míšenci, Cikáni-Romové a neněmečtí příslušníci cikánských skupin balkánského původu neněmecké krve“ a bez ohledu na stupeň svého míšení měli být se svými rodinami transportováni do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau.

Holocaust protektorátních Romů byl tak zahájen v cikánských táborech v Letech a v Hodoníně a zakončen v cikánském táboře v Auschwitz-Birkenau. Do táborů v Letech, Hodoníně a do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau bylo z protektorátu celkem deportováno asi 4 870 Romů. Tam byli romští vězňové větším dílem vyhlazeni. Jenom v cikánských táborech zahynulo přes 3 000 mužů, žen a dětí. Skutečná čísla o českých Romech, kteří se stali obětmi holocaustu, dnešní stav dokumentace nedovoluje přesně určit. Jistotou je, že po osvobození se z koncentračních táborů vrátilo zpět do vlasti necelých 583 bývalých vězňů, kteří přežili útrapy let 1938-1945. Temných let, ve kterých se odehrával romský holocaust.⁴⁾

4) Nečas, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 4.vyd.Olomouc: 1999, s. 67-83.

1.4. Situace v poválečné republice (1945-1989)

Po krušných válečných letech se stavy počtu Romů žijících v Československu pohybovaly někde kolem 16 000 tisíci obyvatel v roce 1947. Tento stav odpovídá soupisu Ministerstva vnitra. Genocidu za druhé světové války přežilo v českých zemích neoficiálně do 1 000 autonomních Romů. Silným přistěhovalectvím a následnou reprodukcí se romská populace prudce navýšila. Romové k nám přicházeli buď jako kočovní přes Rumunsko a Maďarsko z Balkánu, nebo jako usedlí a polousedlí z koncentrací na Slovensku, zejména z jeho východní části.

Mnohem hojnější a dlouhotrvající bylo zpočátku spontánní a pak organizované stěhování Romů z agrárního slovenského prostředí do českého pohraničí a především do českých průmyslových aglomerací a to hlavně po roce 1948, kdy se tato problematická otázka stala politickou otázkou komunistického Československa. Mobilita mezi Slovenskem a českými zeměmi byla především určitým východiskem ze situace, která vyplývala z hluboké krize existenčních perspektiv této populace. Například ještě v roce 1973 z celkového počtu 179 000 slovenských Romů žilo 45 000 osob bez jakékoliv pracovní příležitosti a to v primitivních chatrčích. Nejhorší podmínky přitom panovaly na východním Slovensku, kde byly romské osady izolovány několikakilometrovými vzdálenostmi od nejbližších vesnic a chyběly k nim přístupové cesty, postrádaly zdroje pitné vody a kanalizace, nebyly elektrifikovány. Proto dosídlování prázdného pohraničí a obnova válkou zničeného hospodářství, stejně jako pozdější industrializace zemědělství, nabízela Romům možné východisko k řešení jejich kategoriálních problémů, především pracovních a bytových.

Za těchto okolností připadalo Romům město Most nebo jakékoliv jiné pohraniční a průmyslové město jako vysněný cíl, kde bylo možno sehnat jednak práci, jednak ubytování i když to bylo třeba jenom ve staré zástavbě a v bytech s nejnižší kategorií. Průkopníky onoho stěhování byli především mladí Romové, kteří během své prezenční vojenské služby poznali možnosti posádkových měst a jimž nechyběla odvaha, aby tam později jako nevojáci hledali naplnění svých dalších životních plánů. Migrační přesuny probíhaly velmi rychle a v pravdě hromadným způsobem.

Romští osídlenci a přistěhovalci se začali v českých zemích uplatňovat spíše

v nezemědělských profesích, které spočívaly na manuální práci a nevyžadovaly žádnou kvalifikaci. Díky zaměstnanosti, která byla u mužů poměrně vysoká a u žen dosud neobvyklá, procházela životní úroveň Romů progresivním vývojem. Svůj materiální a sociální vzestup přijímala romská populace jako samozřejmost, kterou takřka samočinně a bez jejího vlastního přičinění zajišťoval stát. Podporování v těchto postojích skutečností, že rodiče a prarodiče se jenom sporadicky podíleli na společenské výrobě a žili a často i na úkor společnosti, utvářeli si mladí Romové komplikovaný vnitřní vztah k práci a institutům sociálního zabezpečení.

Vedle problematické pracovní morálky a neschopnosti setrvat delší dobu na jediném pracovišti si zvykali na to, že mohou bezstarostně nakládat se zaměstnáním a mít na ně nereálné požadavky. Dobře věděli o nutném počtu odpracovaných hodin v měsíci pro nárok na přiznání dětských přídavků a sociálních podpor, mnozí využívali zhoršeného zdravotního stavu a nízké kvalifikovanosti k žádostem o předčasné přiznání invalidního důchodu, mnozí odevzdávali své děti do kojeneckých ústavů a dětských domovů.

Jak bylo řečeno, po skončení druhé světové války se struktura romské populace v českých zemích změnila. „**Košický vládní program**“ zajišťoval romské populaci rovné ústavní svobody s ostatními občany a nepřipouštěl rasovou diskriminaci. Romové tímto jako celek fakticky dostali teoretickou šanci k rovnoprávnému zapojení do společnosti a zaměstnání. Tohoto však využila jenom část rodin, zatímco většina ostatních setrvala při starém způsobu života a tím zůstávala i nadále v napjatých vztazích s majoritní společností. Za totalitního režimu nepatřili Romové k přímým obětem nezákonností, přesto se stali nejdiskriminovanější menšinou. Diskriminace byla málo zjevná a panovala o ní naprostá neinformovanost. Práva Romů jako menšiny, tj. práva na vlastní jazyk, kulturu a rozvíjení specifických zájmů, byla de iure e de facto popřena.

Ekonomické a sociální podmínky romského obyvatelstva zůstaly v období poválečném až do roku 1958 prakticky nezměněny, neboť pro nekvalifikované pracovní síly Romů chyběl dostatek odpovídajících pracovních příležitostí. Romská problematika ve státě stagnovala a dostávala se do krize, jejíž překonávání si vyžadovalo změnu celkové koncepce od nerepresivních v násilnou asimilaci.

Další etapa řešení romské otázky probíhala v letech 1958-1970, kdy bylo kladeno

orgány KSČ a státu, soustředit se na sociální a kulturní vyrovnání romské populace s majoritní společností až po jejich vzájemné splynutí s úplným potlačením všech romských etnických dimenzí.

Usnesením politického byra ÚV KSČ „**O práci mezi cikánským obyvatelstvem**“ z roku 1958 byly odmítnuty požadavky romské inteligence na oficiální přiznání statusu romské národnosti, kodifikaci romštiny a zakládání romských škol a tříd, což všechno by prý vedlo k zpomalení jejich převýchovy. Za jediný možný přístup řešení problematiky romské populace bylo stanoveno zvyšování životní úrovně, a proto se měly odstranit dosavadní nedostatky v otázkách zaměstnanosti, bytových podmínkách, zdravotní situaci a vzdělanosti Romů. Ke splnění těchto direktiv bylo potřeba dosáhnout trvalého usídlení a bezpodmínečně zakázat kočování.

Proto Národní shromáždění v roce 1958 schválilo „**Zákon o trvalém usídlení kočujících osob**“, který diskriminačně nařizoval těmto osobám přejít k usedlému a zanechat kočovného způsobu života. Zákon a jeho prováděcí směrnice byly v rozporu s ústavou, neboť porušovaly občanská práva značné části Romů, bránily jim ve svobodném pohybu a jednorázově násilným postupem je nutily k usazování.

Od usedlého způsobu života se očekávalo, že povede ke hromadnému zařazování Romů do pracovního procesu a k řešení jejich bytové otázky, k odstranění negramotnosti dospělých a k normalizaci docházky dětí do škol, ke zlepšení celkových zdravotních poměrů romské populace.

V tomto smyslu totalitní politiky byly určeny hlavní úkoly romské otázky:

- 1) likvidace romských osad a chatrčí a řešení bytového problému Romů,**
- 2) zabezpečení povinné školní docházky dětí a výchovy mládeže,**
- 3) zařazování práceschopných Romů do pracovního procesu.**

Hlavní metodou řešení těchto úkolů měl být systematický rozptyl a přesun romských rodin z míst jejich silné koncentrace na Slovensku do určených krajů v českých zemích. Takto bylo ze Slovenska do Čech přesídleno na 2 135 osob. Přípravoval se, ale program kdy mělo být uvedeným způsobem přesídleno cca 14 000 Romů. Dříve než mohlo dojít k naplnění tohoto harmonogramu, tak nedomyšlená politika rozptylu a přesunu

ztruskotala.

V letech 1970 – 1989 se uplatnil ve státní politice vůči Romům program sblížení Romské menšiny s majoritní společností. Opustilo se od koncepce násilné asimilace. Cílem příštích opatření se stala společná integrace Romů, označených poprvé jako zvláštní etnická skupina.⁵⁾

1.5. Situace v současnosti (1989-2005)

Při sčítání lidu v roce 1991 směli Romové poprvé od skončení druhé světové války deklarovat romskou národnost a uvést romštinu jako mateřský jazyk. Následkem neblahých zkušeností z minulosti využila této možnosti pouze jenom část romské menšiny, jejíž reálný počet v České republice byl odhadován na nejméně 151 000 osob. Z těchto se však přihlásilo k romské národnosti jenom 32 903 osob a romštinu považovalo za mateřský jazyk 24 294 osob.

Česká republika patří ke státům, které mají značně vysoké nejenom absolutní, ale i relativní množství romské populace. Podíl Romů na úhrnu obyvatelstva představoval podle posledního sčítání lidu 0,32 %. Skutečný podíl dosahoval podle kvalifikovaných odhadů hodnoty 1,46%.

Romové tak představují jednu z nejpočetnějších menšin, která se profilovala a emancipovala teprve v nedávných desetiletích a zvláště pak v polistopadovém období po roce 1989. Základem jejich etnické identity je jazyk, slovesnost a kulturní tradice.

Taktéž v sociální politice státu nastaly překotné změny a uplatnil se princip občanské rovnosti, který v systému sociální péče nedovoluje specifický přístup k národnostně či etnicky vymezené skupině obyvatelstva. Byla zrušena evidence romských rodin, kterou až dosud vedli sociální odbory bývalých národních výborů. Stát zajišťováním, prostřednictvím poskytování přídatků na děti, příspěvků na bydlení a dalších sociálních dávek sociálně ohroženým občanům, poskytuje nejzákladnější životní podmínky a to je pro mnohé Romy jedním z legitimních zdrojů obživy. Taková opatření jsou ovšem pro většinu Romů demotivující, jelikož pro početné romské rodiny je výhodnější „žít na

5) Nečas, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 4. vyd.....Olomouc: 1999, s. 85-103.

podpoře“, než aby muži nastupovali na špatně placená místa kopáčů, sezónních dělníků ve stavebnictví nebo příležitostných pracovníků v lesnictví a zemědělství a aby se ženy snažily najít uplatnění jako uklízečky či jako pomocné síly v podnicích veřejného stravování.

S uvedenými kladnými posuny v romské otázce a otevřené demokracii našeho státu se na druhé straně objevují skutečnosti, které vyvolávají otázky k zamyšlení. Jedná se převážně o trestné činy s rasovým podtextem, některé diskriminační jednání státních úředníků a postupy na trhu práce. Romové jako takoví tvoří v České republice specifickou menšinu žijící na okraji společnosti. Mají velmi nízkou životní úroveň, vysokou míru nezaměstnanosti a tíživou bytovou situaci. Vyznačují se degradovaným stupněm vzdělání a kvalifikace a jsou tudíž závislí na podporách. Stratifikují se do různých subetnicit, kterým chybí historické a teritoriální zakotvení. Přístupují laxně k dodržování zákonů a obecně přijímaných norem. Majoritní společnost se vůči nim uzavírá a chová se k nim mnohdy xenofobně až rasisticky.⁶⁾

6) Nečas, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 4.vyd.Olomouc: 1999, s. 104-121.

2. Vztahy etnických skupin s majoritní společností se zaměřením na romské etnikum v České republice v jednotlivých časových etapách

2.1. Romové v letech 1945-1967

Léta 1945 až 1967 jsou jedním ze čtvrtstoletí vývoje Romů na území bývalého Československa. Jsou dobou velkých i hrozivých společensko-politických zvrátů na československé politické a společenské scéně i poletující houpačky vztahu státní administrativy i jeho sociálních, ekonomických, etnických i kulturních charakteristik.

Čím hlouběji se však ponořujeme do tohoto období ve vývoji československých Romů, tím intenzivněji získáváme dojem, že bylo determinováno především dobou bezprostředně předcházející, třicátými léty a první polovinou čtyřicátých let. Právě tehdy totiž došlo k souběhu a také k vyústění několika velkých společenských procesů, v jejichž čitateli či jmenovateli se objevovala slova „Cikán“ nebo „cikánský“. Vyústění to bylo tragické. Tragické pro ty, kteří tu dobu žili, ať tehdy zemřeli nebo ji přežili, i pro ty, kteří se narodili těm šťastnějším ještě i o mnoho generací později.

Do osvobozeného života mohlo v Československu žijící romské obyvatelstvo vstupovat s nadějemi. Bylo jednou z přímých obětí nacistické a na Slovensku luďácké rasové perzekuce. Také Košický vládní program zaručoval ústavní svobody a nepřipouštěl diskriminaci občanů znovu sjednocené republiky z rasových důvodů.

V českých zemích válka zcela změnila početnost a subetnické složení českých a moravských Romů, z nichž zbylo jen několik desítek rodin. Na Slovensku byla situace poněkud jiná. Několik tisíc Olašských Romů se vrátilo ke svému kočování po Slovensku a českých zemích a další tisíce „slovenských“ a „maďarských“ Romů čekalo v osadách a městských čtvrtích po celém Slovensku na pomoc při řešení svých ekonomických, sociálních, kulturních a také politických problémů. Na Slovensku byla v poválečné době

až neuvěřitelně hluboká sociální bída romského etnika. Proto se nejvýznamnějším problémem stalo hledání nových forem ekonomického (především pracovního) zapojení Romů.

Jednou z možností byla migrace Romů ze Slovenska do průmyslových center českých zemí. Tato začala hned po skončení války. Zprvu byla nevýrazná, ale zvláštní význam měl v této souvislosti především dekret prezidenta republiky č. 88/1945 Sbzn., „**O všeobecné pracovní povinnosti**“, který zintenzivnil příliv mj. také romského obyvatelstva do českých zemí. Migrace se, a to ani na „slovenské“, ani na „české“ straně územního pohybu, neobešla bez významných problémů. V původních sídlech jen pomalu a jen z malé části řešila existenční tlak. V cílových lokalitách pak brzy vyvolávala nové hluboké sociální a také kulturní konflikty, které se zřetelně obracely proti Romům.

Česká státní administrativa postrádala zkušenosti s novým subetnickým celkem a slovenská strana zase chuť řešit reálné problémy v místě, kde vznikly. Proto byl jejich postup téměř výhradně redukován na pouhé rozšíření platnosti závazných zákonných i podzákonných norem za původní hranici a na místo potulných Romů regulovala stejnými nástroji nyní bez rozdílu téměř veškeré romské obyvatelstvo státu. Nejdůležitější otázka tohoto období, řešení sociální bídy a kulturní retardace tohoto etnika v původních sídlech, zůstala mimo zájem státní administrativy. Pokud vůbec docházelo k řešení nahromaděných problémů, pak jen přirozenou cestou, když se přetrvávající a prohlubující existenční tlak v původních sídlech uvolňoval téměř výhradně jen územním pohybem Romů.

Nové přístupy v řešení tzv. cikánské otázky přinesl konec 40. let, kdy existence „cikánů“ v Československu přestala být zužována na kriminálně bezpečnostní problémy a začala se rozšiřovat o zájem státu o problematiku sociálních, zdravotních, vzdělanostních a kulturních podmínek života Romů. Do hry vstoupily vážně míněné deklarace o pomoci Romům a také o převýchově ostatního obyvatelstva k „třídně“ správným postojům nediskriminujícím Romy. Hledala se cesta ke „společnému životu i soužití“, ke „zrovnoprávnění nejen teoretickému, ale i reálnému“ a místy snad i kupřímné snaze o proletářskou toleranci na jedné straně a skutečnému či spíše vysnívanému kulturnímu a sociálnímu povznesení Romů na straně druhé.

Zlomovým prvkem bylo schválení Zákona. č. 74/1958 Sb., „**O trvalém usídlení kočujících osob**“. Jelikož dosavadní administrativní opatření k převýchově kočujících a polokočujících osob nevedla k rozhodnému obratu, byly tímto zákonem vytvořeny nutné předpoklady k začlenění těchto osob do pracovního procesu i k uplatnění potřebného výchovného i donucovacího vlivu. Tento diskriminující zákon platil až do roku 1998 kdy byl zrušen.

Romy v letech 1945 – 1967 v Československu provázelo z pohledu státní správy, resp. politické reprezentace (snad s výjimkou kratičkého období raných padesátých let) a ještě ostřeji z pohledu veřejnosti totéž, co v minulých stoletích: sociální marginálita, chudoba, násilně asimilační tlaky, vzrůstající sociální závislost, společenská distance a exkluze, sociální, etnická a rasová nevraživost, nenávisť, napětí, konflikt až etnocida.

Léta 1945 – 1967 jsou obdobím celé řady vizí o tom, jak „konečně“ vyřešit existující společenské problémy československých Romů. Vize to byly dobře i špatně míněné, individuální i kolektivní, demokratické i totalitní. Jejich jediným výsledkem, společným všem, byl rozpor a neúspěch v globalitě záměru i produktu. A došlo-li v tomto období ke společenskému vzestupu romského obyvatelstva, pak to bylo nikoli proto, že „lidově demokratický“ a poté „socialistický“ stát vygeneroval cíl, prostředky a postup, ale došlo k tomu přirozenou cestou všude tam, kde bylo možné navázat na starší výrazné přirozené adaptační tendence samotných Romů v prostředí jejich vlastních rodin i větších příbuzenských celků. V takových případech jen málokterému z nich pomohlo to které jednání politické reprezentace, státní či obecní správy nebo stranického orgánu. Spíše naopak. Protože museli, čerpali Romové společenský vzestup především z jejich vlastního potenciálu.⁷⁾

2.2. Romové v letech 1970-1989

Řešení problematiky romského obyvatelstva, označovaného tehdy např. jako „cikánští občané“, bylo ze strany politické moci, státu a tehdejších regionálních orgánů všech stupňů deklarováno jako poměrně významný úkol. K jeho řešení byly vytvářeny zvláštní

7) Lisá, Helena. Romové v České republice. 1 vyd.Praha: Socioklub, 1999, s. 137-182.

orgány, které byly pod občanskou politickou kontrolou a náklady byly kryty účelovými prostředky veřejných rozpočtů. Je nutno si připomenout, že od roku 1969 bylo Československo federálním státem se dvěma relativně samostatnými republikami, které si „vytvořily“ společné federální orgány a vybavily je společnými a tzv. „výlučnými kompetencemi“. Řešení problémů romského obyvatelstva bylo kompetencí společnou. Úkolem federace bylo zabývat se zejména koncepčními otázkami a úkolem republikových orgánů bylo realizovat praktické činnosti. Federální orgány neměly v této oblasti přímou výkonnou moc. A samozřejmě je nutno dodat, že rozhodnutím státních orgánů předcházela zpravidla rozhodnutí orgánů Komunistické strany Československa. Vláda České republiky zvolila k řešení problémů romského obyvatelstva formu zřízení vládní komise, která po dobu dvaceti let „účinně řešila problém“, aniž by s jeho vyřešením musela ukončit svoji činnost. Její činnost spočívala v pravidelných rutinních zasedáních, na kterých se předkládali průběžné hodnotící nic neříkající zprávy. K společenskému, mediálnímu a politickému „otevření“ problémů Romů došlo v šedesátém osmém roce. Šlo mimo jiné také o jeden z projevů celkového uvolnění atmosféry ve společnosti a procesu demokratizace, součást konceptu „socialismu s lidskou tvář“. „Cikánská otázka“ byla otevřena odbornou veřejností jako do té doby spíše nefrekventované téma, v němž režim uplatňoval neadekvátní postupy, ale především se vytvořily i první politické reprezentace Romů samotných – Svazy Cikánů-Romů v Čechách i na Slovensku. Tyto organizace vyvíjely činnost, vyjadřovaly své názory, vydávaly časopisy, ale to netrvalo dlouho a v roce 1973 došlo k ukončení existence Svazu, normalizační likvidací, kdy se vytvořila atmosféra určité politické závadnosti zájmu o tuto otázku, protože řešení s účastí Romů samotných, řešení beroucí na vědomí romskou kulturu a respektující etnické odlišnosti bylo „jak všichni vědí“ ze strany státních orgánů odmítnuto. Tato cesta byla shledána politicky chybnou. Přesto lze konstatovat, že vytvoření Svazu mělo zřejmě zásadní vliv na změnu dosavadního všeobecného chápání problémů dosud anonymní, „nepochopitelné a neuchopitelné“ skupiny lidí, kteří tu žili. Došlo k personifikaci této skupiny, zjistila se překvapivá skutečnost, že „oni“ také umí mluvit na veřejnosti, že mají jména a akademické tituly, že mají své názory a vyjadřují se o svých zájmech a potřebách. Romové a jejich aktivity byly medializovány. S odstupem času by bylo možné vyslovit

názor, že vznik Svazu Cikánů-Romů znamenal zásadní přelom ve veřejném vnímání romské problematiky a naladil společnost k akceptaci pozitivních řešení, která by měla naladit dosavadní postupy represivní a bezohledně manipulativní.

Obdobná situace se opakovala na konci osmdesátých let. Romští aktivisté vyvolali řadu jednání a v zásadě díky jejich aktivitám a tlaku došlo až k projednání a stavu řešení problematiky romského obyvatelstva. Toto projednání potom přineslo zásadní kritiku dosavadních přístupů, a řadu pozitivních rozhodnutí, jako byl souhlas centra tehdejší politické moci s vytvořením romských organizací. Dospělo se k závěru a přiznalo se, že de facto ztráta 17 let, v nich mohlo mimo jiné vyrůst několik generací romské elity, o něž přišla celá pospolitost občanů tohoto státu přerušáním pokusu o demokratický vývoj v roce 1968, se nedá nahradit.

Pokud by měla být přiblížena a analyzována minulá praxe, uskutečňovaná při integrování romských občanů, tak se musíme zmínit o jejich **evidenci**, o **činnosti specializovaných pracovníků v péči o cikánské občany**, o **problematice zdravotního stavu, porodnosti, předškolní výchově a školním vzdělání, výcviku v armádě, zaměstnání, migraci a bydlení**, o **aktivitách v oblasti osvěty** a o **sociálním vzestupu Romů**. Lze obecně říci, že se jednalo o hlavní činnosti či témata, které byly ve sledovaném období aktuální a byly nejčastěji frekventovány.

Důležitým předpokladem pro koncipování a realizaci aktivit ve vztahu k obyvatelstvu jsou znalosti o demografických souvislostech a proto byla **evidenci** Romů věnována značná pozornost. Údaje o počtech a početním vývoji Romů byly získávány ze dvou zdrojů. Ze sčítání lidu a z tzv. evidence národních výborů.

Práce s romským obyvatelstvem představovala pro místní orgány zcela nové problémy. Z důvodů devastací bytů, zavšivení, podvýživě, zanedbávání péče o děti, potulování dětí po ulicích, neplnění povinné školní docházky apod., byli po roce 1972 vyčleněni **zvláštní pracovníci, sociální kurátoři**, kteří plnili de facto funkci prostředníků mezi dvěma světy. Nejenže pomáhaly v daných problémech, ale byli i prostředníky kontaktu Romů vzhledem k úřadům.

Nemalá péče byla věnována problematice **zdravotního stavu** Romů, která s porovnáním s ostatním obyvatelstvem nebyla na dobré úrovni, a jejich porodnosti, která měla značný vliv na celkové populační přírůstky státu.

Po celých dvacet let byl ve všech dokumentech deklarován principální akcent na **předškolní a školní výchovu**, na **vzdělání** a na **mladou generaci**. Tato koncepce stanovila úkol vytvořit předpoklady pro zvýšení počtu cikánských dětí zařazených do mateřských škol, k zabezpečení povinné školní docházky a školního stravování cikánských dětí, jejich účast ve školních družinách, klubech apod.

Další otázkou bylo opatření k zabezpečení **výkonu vojenské služby** negramotných cikánských branců. U vojenských útvarů byly vytvářeny zvláštní jednotky s výchovnými programy a pracovní přípravou zaměřenou na získání pracovní kvalifikace, kdy po skončení vojenské služby obdrželi tito vojáci „Osvědčení o civilní profesní přípravě“ a určitá skupina vojáků získala přímo kvalifikaci jako řidič, svářeč, zedník apod.

Právo na práci mělo v minulém systému podobu povinnosti pracovat a řada sociálních dávek byla podmíněna pojištěním, jež bylo podmíněno prací. Problém **zaměstnání** u většiny Romů byl v nízké vzdělanostní úrovni a problematickým se ukázal nakonec i vnitřní vztah Romů k zaměstnanosti jako takové. Romové si zvykli, že mohou bezstarostným způsobem nakládat se svým zaměstnáním, měnit je, pracovat s různě dlouhými přestávkami a mít na zaměstnavatele nereálné požadavky. To posléze ve změněných ekonomických poměrech vedlo k jejich vytěsnění a nahrazení motivovanými zahraničními dělníky.

Závažným faktorem celého období po roce 1970 byla trvalá **migrace** romských obyvatel. Ta se realizovala jak uvnitř území České republiky, tak zejména jako trvalý přísun nových obyvatel ze Slovenska. Ukázalo se, že problém řešení **bytové situace** nekončí přísunem relativně velmi málo integrovaných Romů, přicházejících z osad, přihlašujících se do bytů jejich zde žijících příbuzných. Zkušenosti ukázaly, že na rozdíl od Romů již delší dobu žijících v České republice nově příchozí přinášeli znovu a znovu nejnižší úroveň života a neschopnost se adaptovat na podmínky života ve městě, hygienu, plnění běžných občanských povinností apod.

V oblasti **osvěty** minulý režim zcela určitě nezapomněl. Byly pořádány ve značném rozsahu nejrůznější vzdělávací aktivity pro romské občany, kursy gramotnosti, vaření, hospodaření, péče o děti apod. Těmito kursy pro dospělé prošli desetitisíce romských občanů.

Skupina nezávislých expertů konstatovala v roce 1990, že žádný z dílčích aspektů tzv. romské problematiky neprodělal v předcházejících čtyřiceti letech tak významnou pozitivní změnu, jako je sociální vzestup úrovně života Romů. Tento vývoj v českých zemích pronikavě změnil životní styl Romů a ve všech hlediscích jej přiblížil úrovni ostatního obyvatelstva.⁸⁾

2.3. Romové v letech 1989-2005 (současné problémy)

Po celá staletí romské přítomnosti v našem geopolitickém prostoru je historie vztahu většinové společnosti a romské minority historií interetnického napětí, měnící se často na interetnický konflikt, jaký jsou nuceny zřejmě podstupovat všechny kultury, jsou-li tak odlišné a hledají-li formy soužití v tak těsném kontaktu, jako je v tomto případě. Samo interetnické napětí nemusí bezpodmínečně představovat negativní hodnotu a může být prospěšné při hledání vhodných forem soužití, pokud se podaří je vhodně regulovat, odstranit jeho krajní a pro obě strany nebezpečné polohy, vyústující do otevřeného konfliktu. Podmínkou však je přinutit je prostřednictvím dlouhodobých strategií k reflektovanému a zpětně analyzovanému vývoji a pokusit se vyloučit opakování již překonaných podob a chyb v jakémsi osudném kruhu. Takových strategií je za určitých předpokladů schopna především státní moc. Jedině ona má k dispozici tak mocné nástroje, jako je tvorba práva, přijímání plošných politických opatření, represivní aparát a konečně i finanční prostředky. V neposlední řadě k těmto nástrojům patří i autorita, kterou je ve společenském vědomí vybavena.

Ani v současné době nenalezneme v naší zemi žádnou jinou skupinu včetně novodobých rasově odlišných imigrantů, srovnatelnou s Romy, která by byla častější obětí produktů rasově motivovaných postojů většinové společnosti, jakými jsou rasové násilí a rasová diskriminace. Tato niko-li nová situace je o to nebezpečnější, že její aktéři používají jako záminky či dokonce oprávnění ke svému chování často důvodných výhrad většinové společnosti vůči způsobu života části romské komunity v těch případech, kdy jistě působí destruktivně na své okolí.

8) Lisá, Helena. Romové v České republice. 1. vyd.....Praha: Socioklub, 1999, s. 184-211.

Incidenty rasového násilí se transparentně objevily téměř okamžitě po roce 1989. To svědčí mimo jiné i o značné intenzitě, s níž doutnal latentní a nepřírozně potlačovaný interetnický konflikt před rokem 1989. Etapa, vymezená lety 1990 až 1992, je charakteristická úplnou absencí státní politiky na vzrůstající intenzitu rasového násilí. Taktéž roky 1993 až 1995, první dva roky samostatné České republiky, nepřinesly nic nového. Vláda si sice uvědomuje nebezpečí vyplývající především z celkově špatné situace romské komunity, ale problematika rasového násilí je vnímána nikoliv jako samostatný problém, spojený s postoji většinové společnosti, ale jako parciální součást problémů, spojených s romskou komunitou obecně. Kromě varujících zpráv Ministerstva vnitra a Rady pro národnosti vlády ČR není patrná žádná zvláštní aktivita ústředních orgánů státní správy v oblasti interetnického konfliktu. Šlo o zjevné podceňování společenské nebezpečnosti těchto jevů nejen v politice státu, ale i ve společnosti vůbec. Vzhledem ke kriminální povaze jevu s rasovým násilím se touto problematikou zabývaly pouze orgány činné v trestním řízení a soudy, přičemž jejich činnost byla charakteristická téměř nulovými zkušenostmi u trestných činů s rasovým podtextem, a tím že jen malý počet takovýchto případů byl jako takový správně obviněn a posléze odsouzen.

Teprve roky 1995 a 1996 končí období rozpaků a nečinnosti státní exekutivy s ohledem na sledování a postih rasového násilí. Vláda ČR pravidelně zařazuje na program svého jednání informace o sledovaném jevu, které jsou rok od roku kvalitnější, vyhodnocované s přijatými opatřeními, a tato opatření jsou aktualizována a doplňována. Bohužel, jde však o opatření jen v oblasti represe.

Rok 1997 je rokem mnoha událostí, které zahájily novou etapu ve vývoji interetnického konfliktu u nás. V tomto roce odešla větší skupina Romů z ČR do emigrace, nejprve do Kanady, potom do Velké Británie. Tyto odchody Romů neexistovaly až do roku 1989, a to do okamžiku, kdy padly překážky bránící vycestování do západního světa. Proč se o této situaci zmiňují? Bylo to období kdy Romové nikdy předtím nedali tak hlasitě a zřetelně najevo, proč z republiky vlastně odcházejí. Tím hlavním důvodem pro ně byl rasismus, problémy týkající se jejich dětí, celkového pocitu malého zázemí a ekonomická situace rodiny. Romové mají pocit, že stát a společnost je jakoby opustily, že jejich zájmy a problémy zůstávají bez jakékoliv reakce neromské společnosti.

Následující období až do současnosti bych chtěl podrobněji rozebrat a popsat v následujících tématech této práce, jako je oblast vzdělávání, pracovního uplatnění, oblast rodiny a jejího zázemí, oblast kriminality a opatření státu jako takového k integraci romského obyvatelstva do naší majoritní společnosti.⁹⁾

9) Lisá, Helena. Romové v České republice. 1.vyd.Praha: Socioklub, 1999, s..219-239.

3. Vzdělání, pracovní uplatnění, rodinné zázemí etnických menšin (zaměření na romské etnikum)

3.1. Oblast vzdělávání

Motto:

„Každé dítě bez ohledu na příslušnost k národu, rase či náboženskému vyznání má právo na vzdělání, které má být zaměřeno na plný rozvoj jeho osobnosti“ (OSN, Charta lidských práv 10.2.1948).

„Při vzdělávání dítěte má být respektována jeho kulturní identita, jazyk a vlastní hodnoty země, v níž dítě žije, a země, ze které pochází, a civilizací jiných než jeho vlastních“ (OSN, Úmluva o právech dítěte 20.11.1989).

Vzdělávání romských dětí a nutnost uplatnění multikulturních principů ve školní praxi je v naší společnosti stále považováno za okrajovou záležitost. Vzdělávání romských dětí v českých školách je třeba chápat jako problém, jehož řešení a vyřešení může do značné míry ovlivnit situaci soužití majoritní společnosti s minoritní romskou společností. Jestliže se pokusíme a budeme se snažit otázku vzdělanosti Romů vyřešit, pak se otevře cesta k multikulturalizaci celé společnosti a přinese to jenom prospěch.

Jádrem problému vzdělávání romských dětí je společenské postavení romské komunity ve většinové společnosti. Není se čemu divit, že Romové zaujímají negativní, obrannou pozici vůči většinové společnosti a integrují se na bázi výrazných etnických zvyklostí, jazyka a rasových znaků. Vzájemná nedůvěra obou společenství, která se mnohdy projevuje skrytým i otevřeným nepřátelstvím, se projevuje mezi jedinci obou skupin již od útlého věku, a bohužel, ani škola není pro většinu romských dětí místem, které by považovaly za přátelské.

V uplynulých padesáti letech nebylo snahou začlenit romské děti v masovém měřítku do školních kolektivů ostatních dětí na základě respektování jejich kulturní identity jako

rovnocenné kulturní identitě národa, ve kterém žijí. Díky politice tehdejších státních orgánů o sestěhování romských rodin do městských čtvrtí na okrajích velkých měst, se romské děti umisťovaly do spádových základních škol. Tyto školy se s problémem romských dětí vyrovnávaly po svém. Některé, ty nejproblémovější umisťovaly do zvláštních škol, čímž se, kromě jiného, takto regulovala rovnováha v poměru žáků z romské etnické skupiny a ostatních dětí ve spádové škole.

Položme si otázku, proč se děti romských rodičů tak lehce dostávali do zvláštních škol (dle z. č. 561/2004 Sb., dnes již základních škol)?

Odpověď není jednoduchá. Téměř každé romské dítě, které má nastoupit základní školní docházku, je podrobeno na doporučení pediatra, vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně. Vyšetření jsou zaměřena na posouzení úrovně školní zralosti a inteligenčních schopností. Na základě těchto vyšetření jsou následně romské děti zařazovány do „zvláštních škol“. Je vskutku ukazující, že u drtivé většiny romských dětí jsou zjištěny omezené inteligenční schopnosti. Potud vše v pořádku, ale na druhé straně je nutno se zamyslet nad skutečností, že většina romských dětí, žijících v tradiční komunitě, nejsou schopna uspět u těchto testů školní zralosti především z důvodu naprosto odlišného pojetí výchovy v romské rodině a to nikoliv z důvodu mentálního handicapu. Ten pravý důvod je v odlišném způsobu výchovy dítěte. Romská rodina nedává romskému dítěti takový základ, který učitel v první třídě u dětí automaticky předpokládá, a tak mezi nimi vzniká nedorozumění, které se časem prohlubuje a končí přeřazením romského dítěte do „zvláštní školy“ již v průběhu prvního ročníku ZŠ.

Důvod tohoto dění jsem již nastínil. Například ve Velké Británii jsou používány psychologické testy k testování dětí přistěhovalců z Asie a Afriky a tyto testy jsou sestaveny tak, aby kulturní identita vyšetřovaného jedince neovlivňovala výsledek testu. Dalším důležitým důvodem překážek je odlišná výchova v romské rodině. Mnohé romské děti, které nastupují do ZŠ vnímají školu jako nepřátelské území. Každé romské dítě, které vstupuje do prvního ročníku školy, se ocitá samo, odděleno od matky, ale i od širší romské komunity, v naprosto cizím prostředí, ke kterému, na rozdíl od jiných dětí, nemá vytvořen pozitivní vztah. Romské děti povětšinou nechodí do mateřských škol a

nemají tudíž žádnou zkušenost s jinými než romskými dětmi a ani s organizovanou školní kolektivní činností. Romské dítě je vychováváno do nástupu školní docházky pouze v rodině, ve větším počtu sourozenců, kdy každé dítě má v rodině své místo, svou přezdívku. Děti jsou postupně zasvěcováni do problému dospělých lidí. Je takto i s nimi jednáno a stávají se rovnocennými partnery v rodině. To jsou všechno důvody, proč romské děti daleko dříve dospívají. Jejich myšlení je velmi konkrétní a situační – nepřemýšlejí o budoucnosti. Tento postoj k dětem se zřejmě dědí z dob kdy byla brzká samostatnost dětí nutná pro přežití rodu. Výchova Romů se vyznačuje značnou emocionalitou a současně neschopností rodičů děti učit čemukoli jinému, než je nezbytně nutné, vše ostatní je považováno za nepotřebné.

Způsob života v romské rodině vede jednotlivce ke ztrátě pocitu zodpovědnosti za svůj život, což je v rozporu s pocitem tíhy zodpovědnosti za sebe sama, který je nositelem evropské kultury. Kolektivní rozhodování a zodpovědnost v romské rodině vede k tomu, že jednatel nemá potřebu jakékoli vlastní individuální životní ambice, a to velmi citelně poznamenává školní práci a budoucí profesionální orientaci. Vědomí individuální zodpovědnosti za svůj život je nezbytně nutné k přežití v současném světě a není jiné cesty než k ní děti ve škole vést. Bude zřejmě trvat několik desítek let, než rodinná výchova a vzdělání romských dětí nebudou stát proti sobě.

Dalším problémem ve školní výchově romských dětí je jazyková bariéra. Většina romských rodičů mluví romským etnolektem češtiny. Tento také učí své děti. Tyto děti jsou poté ve škole znevýhodněni proto, že neovládají obecnou češtinu, nestačí školnímu tempu, čímž se jazyková bariéra prohlubuje, dítě ztrácí kontakt s učitelem, protože mu nerozumí, a přestane se brzy zajímat o školní práci. Motorický neklid, nesoustředivost a kázeňské problémy u romských dětí bývají často učitelem mylně považovány za vývojovou poruchu typu LMD. Ve skutečnosti jsou tyto projevy důsledkem toho, že dítě dávno ztratilo „nit“ s učitelem i se třídou a chce pouze na sebe přiměřeně svému temperamentu upozornit.

Z výše uvedených skutečností vyplývá velice malá možnost profesního uplatnění romských dětí. Odhaduje se, že 80% dětí romské populace navštěvuje „zvláštní školu“. Ze základní školy do „zvláštní školy“ jsou romské děti přerazovány 28krát častěji než ostatní děti. Romské děti, které se udrží na základní škole, ale 14krát častěji propadají

než děti ostatní, což znamená, že značné procento romských dětí vychází ze základní školy v šestém, sedmém, nebo osmém ročníku. Tyto děti mají jen malou šanci se hlásit do učebních oborů. Relativně lépe jsou na tom děti ze „zvláštních škol“, které vyjdou z devátého ročníku „zvláštní školy“ a nastoupí do speciálních učebních oborů pro děti ze „zvláštních škol“. Po roce 1989 byly tyto obory otvírány a napomohly ke zvýšení procenta romských dětí, které úspěšně učiliště ukončily. Lze, ale konstatovat, že podstatná část populace školních romských dětí a mladistvých nedosáhne vyššího vzdělání než ukončení „zvláštní školy“. Tento fakt je alarmující už vzhledem k tomu, že do budoucna bude u nás stále méně pracovních míst pro nekvalifikované.

Státní úkol v oblasti vzdělávání Romů

Prvotním úkolem státu jako takového je podle mého názoru umožnit romským dětem, a v současné době i dětem jiných etnických skupin žijících na našem území, plnohodnotné základní vzdělání v základních školách běžného typu. Plnohodnotné základní vzdělání se může v budoucnu stát východiskem ze začarovaného kruhu romské neprofesionality a s ním spojených notoricky známých a stále narůstajících problémů v oblasti sociální. Cílem našeho školství je od 1. ledna 2005 přechod od tendence romské děti segregovat ve „zvláštních školách“ k tendenci tyto děti integrovat do kolektivů dětí v běžných základních školách, což umožnil Zákon č. 561/2004 Sb., „**O předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání**“ (školský zákon), ve kterém je upuštěno od samotného vymezení druhů speciálních škol (mimo jiné např. „zvláštní škola“). Tato okolnost v žádném případě neznamená zánik systému péče o děti se speciálními vzdělávacími potřebami, tak jak je potřebuje velká většina romských dětí.

Je nutné vytvořit:

- příznivou atmosféru ve škole v přístupu k dětem a jejím rodičům,
- změny v organizaci výchovně vzdělávacího procesu,
- curriculum – rozsah náplně výuky romských dětí v počátečních ročnících základní školy,

- odpovídající metody a formy výuky.

Atmosféra ve škole

Základem je vytvoření dobrého nekonfliktního vztahu učitele a žáka. Je nutné aby učitel rozuměl chování žáka a k tomu musí mít základní povědomost o sociální kultuře romského etnika, znalosti z historie, kultury a jazyka Romů. Samozřejmě nesmí chybět informace o sociálním zázemí romského žáka. A v neposlední řadě nesmí chybět hluboký zájem učitele o romské dítě, které je mu svěřeno. Dalším těžkým úkolem je navázání kontaktu s rodiči romského dítěte a přesvědčit jej o nutnosti vzdělání dítěte.

Změny v organizaci školy

Základní podmínkou je uvolnit učiteli ruce, aby mohl s dětmi individuálně pracovat, ale se třiceti dětmi ve třídě to asi nejde. Je naprostou nutností systémově umožnit snížení počtu žáků ve třídách prvního stupně s většinou romských dětí na počet 12-15 dětí. Dalším bodem řešení jsou přípravné či nulté ročníky. Výzkum prokázal, že romské děti, které pravidelně navštěvují přípravný-nultý ročník, jsou mnohem zdatnější v oblasti grafomotoriky, jazykových dovedností, rozumových dovedností, v sebeobsluze a návyku na ucelený kolektiv. Děti z přípravných-nultých ročníků jsou evidentně lépe připraveny na základní školní docházku než děti, které přicházejí do školy přímo z rodinného prostředí.

Pedagogický personál

Každá škola by měla mít dostatečný počet kvalifikovaných odborníků, kteří chtějí pracovat právě s romskými dětmi. Neměl by chybět speciální pedagog, který by se věnoval dětem s vážnými vývojovými poruchami učení, případně dětem se sluchovou vadou. Na některých školách se v poslední době uplatňuje pozice **pomocného pedagoga – pedagogického asistenta**, který pracuje pod vedením učitele přímo ve třídě. Na škole by neměl chybět sociální pracovník, který by měl zajišťovat styk školy s rodiči romských dětí, pracovat denně v terénu, v domácnostech žáků školy. Měl by sbírat informace o zázemí žáků školy a jejich širší rodině, které by sloužily jednak učitelům ve výchovně vzdělávací práci a jednak k primární prevenci jakéhokoliv

ohrožení dítěte.

Vyučovací metody a formy

V poslední době se velmi uplatňuje tzv. skupinové vyučování. Jde o rozdělení dětí ve třídě do dvou až tří skupin. V každé z nich by měly být děti s přibližně stejným pracovním tempem. Děti pracují velmi rádi ve skupinách, protože mohou pracovat na zadaném úkolu společně a mohou se radit. Při této formě výuky se velice dobře uplatňuje pedagogický asistent, s jehož pomocí se uskutečňuje individuální práce s každým dítětem ve třídě podle jeho schopností a osobního tempa. Na všech základních školách, kde se vzdělávají romské děti, je nutné používat prvky multikulturní výchovy. Je škodou, že v nových učebnicích naukových předmětů nejsou prvky z romských dějin, literatury, kultury a folkloru.

Z výše uvedeného vyplývá, že vzdělání má pro romskou komunitu v naší zemi zásadní význam. Řada problémů v sociální oblasti souvisí s romskou nízkou úrovní vzdělanosti a profesionality. Přerazování romských dětí do „zvláštních škol“ (dnes již základních škol) je dosud obecně platný trend, ale zatím stále jedinou možností poskytovanou státem jak pomoci romským dětem přežít trauma školního neúspěchu v základní škole běžného typu. Ovšem za cenu snížených nároků na vědomosti. Tzn. V budoucnu s omezenými možnostmi na profesní uplatnění. Možnosti popsané v této kapitole musíme vnímat jako nezbytnou nutnost k tomu, umožnit romským dětem a dětem z jiných etnických skupin rovnoprávné postavení ve společnosti.¹⁰⁾

3.2. Oblast pracovního uplatnění

Život bez pravidelného zaměstnání je jedním z hlavních rysů sociálního vyloučení a zároveň jedním z hlavních zdrojů potíží osob žijících v těchto podmínkách. Problematika zaměstnanosti romské komunity je úzce spjata s řešením stupně začleňování do majoritní společnosti.

10) Lisá, Helena. Romové v České republice. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999, s. 333-348.

V dnešní majoritní společnosti doposavad přetrvává názor, že Romové se vždy živilí příživnickými způsoby života – žebrali, kradli, handlovali s koňmi, vykládali z karet a z ruky a jinak podváděli. Tyto obživné způsoby užívaly především ženy a děti jako vedlejší doplňkovou činnost k řemeslné či jiné práci mužů, jejich příjmy většinou však nestačily na pokrytí základních výdajů, zejména stravování početných rodin. Mezi tradiční romská řemesla a dovednosti, které si Romové přinesli ze své pravlasti a provozovali je ještě v poválečném období minulého století, patří kovozpracující řemesla, jako kotlářství, kovářství a další. Dalším řemeslem byla dřevozpracující výroba, hlavně potřeb pro hospodářství a domácnost. Zvláštní, specifickou skupinou mezi Romy jsou hudebníci, dnešní muzikanti, kteří jako profesionálové provozují svou činnost hlavně ve vinárnách.

Minulost

Venkovské romské komunity, ať už usdlé, polousedlé nebo kočovné, vzhledem ke svému postavení na okraji společnosti nepociťovaly na rozdíl od jiných menšinových komunit potřebu vzdělávat se. K tomu podstatě vedly dvě skutečnosti: ke svému životu, kdy řemesla přecházela po staletí z otce na syna nebo z jiného příslušníka velké rodiny, nebyla potřeba volit jinou vzdělávací cestu než tu, která již existovala, a z trvalého pronásledování romských komunit se zformoval takový způsob života, který se orientoval vždy na současnost. Budoucnost byla vždy neznámá – vzdělání je ale vždy spojeno s orientací do budoucnosti.

Naproti tomu majoritní společnost nevytvářela podmínky ke zvyšování vzdělanosti a kvalifikační úrovně romského obyvatelstva. Jedním z důvodů příchodu Romů na území České republiky byl nedostatek nekvalifikovaných pracovních sil v době budování socialistického Československa, a proto nebylo potřeba pro ně a jejich potomky žádného velkého vzdělání.

Současnost

Společenskou a ekonomickou transformací centrálně řízeného hospodářství na tržní se radikálně změnila požadavky na trhu práce v České republice. Zpomalily se nebo úplně zastavily realizace velkých investičních celků, decentralizovali se velké stavební

podniky na menší výrobní jednotky, radikálně se utlumil těžký průmysl, rozpadly se zemědělská družstva. Všechny tyto procesy byly mířeny jako hlavní úkol snižování přezaměstnanosti, resp. uvolňování přebytečných pracovníků. Všeobecně se změnily požadavky na charakter pracovní síly. Zvýšila se potřeba vysoce kvalifikovaných pracovních sil a na druhé straně se snížila potřeba méně kvalifikované a zastupitelné pracovní síly, tzn. nekvalifikovaných pracovních sil nebo sil s nízkou úrovní kvalifikace. Požadavky současného trhu práce na pracovní síly tak ve svých důsledcích vyřazují z trhu práce většinu příslušníků romské komunity a prohlubují následně jejich marginalizaci.

Životní podmínky, možnosti realizace se pro většinu obyvatel České republiky po roce 1989 zlepšily. Sociální a ekonomický vzestup se ale netýkal příslušníků romské komunity, naopak jejich situace se obecně zhoršila, neměli stejné výchozí podmínky jako většina majoritní společnosti.

K největším handicapům příslušníků romské komunity z hlediska uplatnění na trhu práce patří:

Nízká vzdělanostní úroveň Romů

Nízká kvalifikační úroveň romského obyvatelstva vyplývá z řady příčin, přičemž k nejdůležitějším patří tradiční přístup romské komunity ke vzdělání jako takovému, komunikační a jazyková bariéra, zařazení Romů v podnikových hierarchiích na nejnižší okrajovou pozici a tím predestinace příslušníků romské komunity na pomocné, nekvalifikované a méně kvalifikované práce s nižším finančním ohodnocením. Nízká vzdělanostní úroveň patří mezi největší handicapy, trvale ohrožuje romské pracovníky nezaměstnaností a vede ke stále klesajícímu reálnému příjmu. Je často oprávněným důvodem k uvolňování pracovníků z pracovních míst a k odmítání zájemců na volná pracovní místa.

Vytvořením podmínek pro změnu přístupu ke vzdělání a pro získání potřebné kvalifikace romské mládeže se vytvářejí předpoklady pro jejich postupnou integraci do většinové společnosti. Tato časově dlouhá cesta k zásadní přeměně kvalifikační struktury romského obyvatelstva může mít úspěch pouze za předpokladu uvědomělé

podpory ze strany státu.

Neodpovídající pracovní morálka Romů

Minulé i současná romská populace si vytvořily komplikovaný vnitřní vztah k práci i k různým institutům sociálního zabezpečení. Pod patronací státu si zvykli na to, že mohou bezstarostně nakládat se svým zaměstnáním a mít i při nedostatku pracovních sil nereálné požadavky. Moc dobře věděly o nutnosti odpracovat potřebný počet hodin v měsíci, který vytvářel nárok na přiznání rodinných přídatků. Mnoho Romů využívalo svého zhoršeného zdravotního stavu k žádostem o přiznání předčasné invalidity.

Snad ze způsobu kočovného života vycházel problém setrvání delší dobu na jednom pracovním místě, což vedlo k nebyvalé absenci v pracovním procesu. Z těchto důvodů nebyli a nejsou Romové zařazováni do pracovních kolektivů, jejichž příjmy byly závislé na plnění úkolů zadaných kolektivu jako celku.

Horší zdravotní stav Romů

Nemalou úlohu při zaměstnávání Romů hraje celkově zhoršený zdravotní stav romské populace ve srovnání s průměrným zdravotním stavem ostatního obyvatelstva. Tento stav je zapříčiněn mnoha faktory. Především ve stravování, kdy strava svým složením ani způsobem úpravy neodpovídá podmínkám zdravé výživy. Nemalou úlohu zde hraje i alkohol. Dále se podílí na zhoršeném zdravotním stavu i skutečnost, že romské obyvatelstvo vykonávalo práce často fyzicky velmi náročné, v nepříznivých, zdravotně závadných podmínkách a s větší pravděpodobností úrazů. Taktéž nevyhovující stav bytové otázky má vysoký podíl na zdravotním stavu Romů.

Systém sociálních dávek

Současný systém sociálních dávek ve své podstatě zabezpečuje některým skupinám obyvatelstva takovou sumu finančních prostředků, které jim stačí k životu. V oblasti zaměstnanosti se poskytování sociálních dávek projevuje nemotivačně a ovlivňuje chování obyvatelstva na trhu práce. Je nutno si uvědomit, že nízkopříjmové skupiny obyvatelstva se svou nízkou kvalitací, kam patří převážná většina Romů, vykonávají pomocné pracovní činnosti často sezónního charakteru, za nízkou mzdu. Sociální dávky

jim pak pomohou vyrovnávat mzdové výkyvy a udržovat jistou životní úroveň. Na toto většina Romů slyší a práci jako takovou si nehledá.

Romské podnikatelské aktivity

Romští podnikatelé vytváří zvláštní úlohu v zaměstnanosti Romů. Definovat romské podnikatele je velmi obtížné, ale dají se rozdělit do několika skupin. Jednou skupinou jsou Romové sami podnikající na základě živnostenských oprávnění, zabývající se převážně aktivitami ve stavebnictví, lesnictví, úklidových a demoličních pracích. Těchto subjektů, je ale velmi málo. Další skupinou jsou Romové, kteří sami založili vlastní podnikatelské firmy, kde zaměstnávají sami sebe a členy své širší rodiny, zabývající se převážně provozování restaurací, prodejem u pouličních stánků, jako majitelé úklidových a odvozových prací a majitelé malých stavebních firem zabývající se převážně výkopovými a ostatními zednickými a stavařskými pracemi. Těchto firem není také mnoho a tudíž početnost pracovních míst pro romské dělníky je po málu.

Rozhodující úlohu v otázce zaměstnanosti Romů hraje zodpovědný přístup státu, který musí vytvořit takovou společenskou atmosféru, aby proces integrace byl co nejplynulejší a nevyvolával xenofobii a rasově zabarvené nálady u příslušníků majoritní společnosti. Zaměstnanost a zaměstnání příslušníků romské komunity je důležitým předpokladem celého procesu její společenské integrace. Úlohou státní politiky zaměstnanosti musí být vytvoření takových podmínek, které umožní romským občanům získat stejnou výchozí pozici v přístupu na trh práce, jakou mají občané majoritní společnosti.

Problematiku zaměstnatelnosti a zaměstnanosti můžeme rozdělit do třech oblastí:

1. Příprava nastupující mladé generace Romů

Nutnost změny vzdělávací struktury romského obyvatelstva, tak aby se co nejvíce přiblížila vzdělanostní struktuře majoritní společnosti. K této změně je potřeba celé řady doprovodných sociálních opatření, a to zejména dosažení provázanosti poskytování příspěvků na děti se školní docházkou, rozšíření přípravných-nultých ročníků při ZŠ,

povinnost navštěvovat alespoň jeden rok předškolní zařízení za účelem získání základních podmínek pro spolužití menšinové a většinové společnosti.

2. Podpora všech dostupných opatření, které povedou k zaměstnanosti Romů

Úzká spolupráce s představiteli místních romských komunit a romských poradců při městských úřadech. Vytvářet u Romů kladný vztah k vlastnictví, k odpovědnosti za budoucnost svých potomků, k zeslabování negativních přístupů vyplývajících z historického vývoje romské komunity, k oboustranné toleranci a zejména k pozitivní pracovní motivaci a ke zvýšení vzdělanosti. Maximálně podporovat ty Romy, kteří mají zájem se integrovat do většinové společnosti.

3. Opatření vedoucí ke snížení nezaměstnanosti Romů

Tato situace se postupně upravuje odstraňováním současného demotivujícího systému sociálních dávek. Je důležité se zaměřit na zvýšení vzdělanostní struktury evidovaných romských uchazečů o zaměstnání, zejména u těch, u kterých jsou předpoklady k absolvování rekvalifikačních kurzů, a u mladších věkových kategoriích.

Tato cesta k pracovní a tím i společenské integraci je jediná možná, ale bez vstřícného přístupu představitelů a samotných příslušníků romské komunity je nerealizovatelná. Podmínkou je vytvoření takového společenského klimatu, který povede k oboustrannému pochopení a vzájemnému respektování, což je základní předpoklad jakéhokoliv soužití.¹¹⁾

3.3. Oblast rodiny a jejího zázemí

Rodina

Základní jednotkou romské společnosti je rodina – **famel'ija**. Tradiční romská rodina se od moderní rodiny západního typu liší především společným soužitím několika

11) Lisá, Helena. Romové v České republice. 1. vyd.Praha: Socioklub, 1999, s. 352-368.

generací.

Příslušnost k rodině má pro Roma zásadní význam. S rodinou se Rom identifikuje, stává se součástí její složité struktury, přijímá její přísná pravidla, kulturní a etické normy. Postavení člena rodiny určují dva základní faktory: pohlaví a věk.

Tradiční romská rodina je patriarchální, muž je v rodinné hierarchii postaven výše než žena. Vážnost muže i ženy pak stoupá věkem. Postavení ženy je také ovlivňováno počtem dětí v rodině. Čím více dětí, tím více úcty k ženě. Tento model rodinných vztahů je značně podobný indickému, i když uspořádání rodinné hierarchie Indů podléhá ještě přísnějším pravidlům a mnohem konkrétněji vymezuje postavení, pravomoci a povinnosti jednotlivých členů.

Jak bylo řečeno **postavení muže** v romské rodině je **dominantní**. Pokud žije pohromadě více rodin, což je pro Romy charakteristické, tak hlavní slovo má nejstarší muž. Úkolem mužů je zajistit ostatním členům rodiny ekonomické zázemí. Výchova dětí je zejména povinností ženy, i když se na ní podílejí všichni členové širší rodiny. Matka stojí v romské rodině zdánlivě v pozadí, přesto její vliv na chod rodiny je značný. Mimo výchovy dětí se stará o čistotu a ekonomickou stránku chodu domácnosti.

Vztah matky a dětí je emocionálně velice silný. Matka je pro své děti útočištěm, jistotou a zázemím. Říká se, že když umře otec, tak pláče duše a když umře matka, tak pláče srdce. V minulosti bylo například naprosto nepřijatelné, aby romské děti, které ztratily rodiče, se ocitly v ústavní péči. Současnost je trochu odlišná. Ve vědomí Romů přetrvává silná rodinná solidarita, ale v kontextu s komplikovanou realitou někdy selže.

Bylo již řečeno, že základním rysem tradiční romské výchovy je **kolektivnost**. Ta se v důsledku nuklearizace romské rodiny a změněného způsobu bydlení (širší rodina žije rozptýleně na větším území) nemůže plně uplatňovat. Důsledkem je pak chování pro tradiční romskou společnost naprosto nepřijatelné – jako prostituce, pasáctví, drogová závislost apod. Orientace na širší rodinu v oblasti sociálního života je u Romů velice silná. Pevné ekonomické a sociální vazby v rámci širší rodiny vypovídají o značné vnitřní solidaritě. Romská rodina často udržuje užší vztahy s příbuznými ze strany otce, což potvrzuje její patrilokalitu. Velký počet vznikajících interpersonálních vazeb musí být nutně upraven přísnými pravidly.

Při výchově v romské rodině je dítě více respektováno ve svých pocitech a přáních.

Nechodí například spát, když o tom rozhodnou rodiče, ale když se samo cítí unaveno. Děti v romské rodině nemají stejné postavení. Preferování některého z dětí rodiči je naprosto otevřené a ostatními dětmi přirozeně akceptované. Sourozenecké vztahy romských dětí jsou mnohem méně poznamenány rivalitou. Respektování nejstarších sourozenců jako autorit s výsádním postavením v rodinné hierarchii se projevuje tím, že jsou těmto dětem přiznány určité kompetence, které z pohledu majoritní společnosti částečně přísluší rodičům.

Mít hodně dětí je pro romskou rodinu samozřejmostí, mít mnoho synů určitým výrazem prestiže, ale i důležitým faktorem pro vyjádření fyzické síly rodiny. Od **nejstaršího syna** se očekává, že se bude kromě běžných mužských povinností podílet i na výchově svých sourozenců. Pro sourozence je „baro phral“ (velký bratr) autoritou stejně jako otec. Zastupuje rodiče v jejich nepřítomnosti, pomáhá s výchovou sourozenců, dohlíží na ně, organizuje jim práci a poskytuje ochranu. Jeho právem je také děti trestat, udělovat jim příkazy a zákazy. Taktéž se vyjadřuje k budoucím partnerům svých sester. Úloha nejstaršího syna se posílí jeho věkem, kdy okolo 15-16 let je přizván otcem ke stolu s ostatními mužskými členy rodiny. Nejsilnější vliv na svou rodinu získává po smrti svého otce, kdy se stává hlavou rodiny a často se mu podřizuje i jeho matka. Na rozdíl od **nejstarší dcery**, která musí respektovat nejstaršího bratra, i když je mladší než ona, si nejstarší syn zachovává vliv na rodinu i v dospělosti ostatních sourozenců.

Zvláštní kapitolou v romské komunitě je postavení **starých lidí**. Romové si starých lidí váží a prokazují jim úctu. Vyšší věk znamená vyšší postavení v rodinné hierarchii a společnosti vůbec. Velice obtížně by se hledal romský stařec, nebo stařena v domově důchodců. Postarat se o své rodiče je pro Romy naprosto přirozené. Romští rodiče na druhé straně nemají problémy tuto péči přijímat. Úcta ke stáří a obrovská láska k vlastním rodičům je natolik zásadní, že se říká – kdyby hořel Romovi dům, tak by zachraňoval jako první rodiče a potom teprve své děti.

Bydlení

Po příchodu do českých zemí se příslušníci romské populace velmi rychle urbanizovali, takže dnes žije jejich drtivá většina ve městech. Obývá tam byty nižších kategorií a malých rozměrů, které mívají nevyhovující hygienické podmínky a jsou nápadně

přeplněné. V jednotlivých místech a regionech představují Romové zpravidla vysoké procento neplatičů nájemného. Část romských nájemníků nedodrží standardní sousedské vztahy a neumí se postarat o přidělený byt, což vede následně k jeho vybydlení, tj. k radikální devastaci. Romské rodiny dokážou v krátké době zničit celý dům natolik, že je nutná jeho generální oprava nebo i demolice.

Majoritní společnost přenáší tuto zkušenost na celou romskou komunitu a odmítá bydlet v její bezprostřední blízkosti. Majitelé restituovaných činžovních domů a také některé městské úřady, spravující obecní domovní fond, se zbavují nepořádných romských nájemníků a neplatičů. Někteří Romové své byty lehkomyšlně prodávají a tím rozšiřují počet těch, kteří nemají střechu nad hlavou, přestěhovávají se ke svým příbuzným a známým, nebo naplňují azyly pro bezdomovce.

Z takových případů vzniká poté situace jako v Ústí nad Labem, kdy byla vystavěna mezi Romy a ostatními obyvateli čtvrtě vysoká betonová zeď aby segregovala Romy od ostatní výstavby. Jinde sílí tendence ke zřizování tzv. holobytů k izolaci sociálně nejslabších a problémových skupin obyvatelstva, mezi něž patří mj. i některé romské rodiny. Romové jsou vytlačováni z určitých lokalit a koncentrují se v jiných lokalitách, kde začínají vznikat jakási novodobá ghetta.

Důvodů proč k těmto situacím dochází je jistě mnoho, ale dle mého názoru je prvopočátek datován do doby po roce 1970, kdy bylo ze strany státu přistoupeno k migraci romského obyvatelstva, hlavně ze Slovenska. Konstatovalo se, že problém řešení bytové situace, úspěšnost školních dětí, kriminalita a další problémy se vyřeší migrací Romů ze Slovenska, přicházejících z osad, do Čech. Ale opak byl pravdou. Romské pospolitosti byly fakticky zničeny a decimovány, nejrůznějšími mechanismy, byly rozptýleny do prostředí, ve kterém neuměly žít a v němž de facto musely hledat nové obranné mechanismy a nové způsoby existence, často bránící integraci. Vyvstává mnoho otázek. Zejména proč nebyl řešen problém mnohem účinněji tam, kde vznikl. V osadách kde romské komunity žily. Dvacet let bylo zřejmé, že přesunem Romů do Čech se problémy jen zhorší, neboť zabezpečit podmínky pro sociální, kulturní a ekonomický rozvoj v novém prostředí je ještě obtížnější.

Jedním z největších omylů, kterých se státní správa tehdy dopustila, byla výstavba satelitních sídlišť na okraji větších měst. Sestěhování většího množství romských rodin

bez předchozího důsledného výběru, tedy sestěhování příslušníků různých společenských „kast“ s odlišnou sociální a kulturní úrovní, způsobilo zpřetrhání původních společenských vazeb, které sebou nesly skupinovou kontrolu, na které je také morálka romských společenství založena. Trvalá intenzivní migrace byla jednou z nejdůležitějších překážek úspěšnější integrace.¹²⁾

12) Šišková, Taťjana. Menšiny a migranti v České republice. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, s. 127-143.

4. Kriminalita etnických skupin (zaměření na romské etnikum)

Obecně se má za to, že etnické minority mají ve společnosti takové postavení, které nese s sebou řadu kriminogenních rizikových faktorů, zřejmě obecně platí, že minority mívají, kromě některých výjimek, až několikanásobně vyšší míru kriminality než majoritní populace. Z dostupných faktů vyplývá, že romská kriminalita zřejmě nepřesahuje obvykle udávaný násobek zvýšené míry kriminality minorit. Přesně se nelze vyjádřit, protože přesně neznáme, ale pouze odhadujeme počet Romů v naší zemi, a to nejčastěji asi 2,5-3%.

Kriminalita minorit je rovněž uměle zvyšována tím, že jejich členové jsou pod větším „dohledem“ policie a občanů, a proto se o jejich zvýšené míře trestné činnosti ví. I když tedy Romové páchají proporcionálně vyšší míru kriminality než majoritní populace, není to něco vybočujícího, ale v první řadě je to záležitost sociologická a sociálněpsychologická, a teprve posléze kulturněspecifická. Některé výzkumy ukázaly, že míra kriminality členů minorit a těch členů majority, kteří měli s nimi srovnatelné nízké sociální postavení, byla obdobná.

Pokud se mám vyjadřovat k otázce kriminality Romů. Tak je důležité uvést, že tato velice citlivá otázka uvádění dat o stavu kriminality Romů v naší republice je svázána různými omezeními. Do roku 1993 byla tato data dostupná v policejních statistikách a poté byla utajována a prakticky nepřístupná. Rokem 2000 v souvislosti se zákonem o ochraně osobních údajů byly i další podklady ze statistik vymazány.

4.1. Struktura kriminality nezletilých a mladistvých v České republice

Podíl romské mládeže na kriminalitě Romů je poměrně vysoký. Je ovšem pravdou, že v romské populaci je nohem více dětí než v populaci majoritní. Romská mládež tvoří

více než polovinu romské populace. Z tohoto pohledu jsou údaje o kriminalitě romské mládeže více pochopitelné.

Uvádí se, že ze všech dětských pachatelů je přibližně každé třetí až čtvrté dítě romského původu. Jedna z příčin tohoto stavu může spočívat v tom, že děti do 15let věku nejsou trestně odpovědné, čehož Romové dovedou prakticky využívat. Tyto děti páchají převážně „**majetkovou trestnou činnost**“. Tento druh kriminality je neodiskutovatelně spojen s prostým faktem, že Romové žijí též častěji, ať už z jakéhokoliv důvodu, v takových životních podmínkách, které jsou pro kriminogenní chování jednoznačně příznivější. Většinou se jedná o rodiny, které jsou hůře adaptovány na požadavky a normy majoritní společnosti. Jedná se převážně o děti rodičů, kterým se nepodařilo doposud získat si akceptované postavení, jedná se o rodiny žijící pod hranicí životního minima, tedy odkázané na finanční pomoc společnosti.

Pokud jde o romské mladistvé je situace obdobná jako u nezletilých. Navíc se u této skupiny objevuje fenomén posledních let a to „**droga**“. S ní je samozřejmě spojena tzv. „**opatřovací kriminalita**“. Pokud by se tuto situaci nepodařilo podchytit, o což dokonce majoritní odborníky žádají sami Romové, kteří to chápou jako obrovský a pro ně nezvládnutelný problém, jednalo by se do budoucna o vážnou situaci, kterou nelze žádným způsobem podceňovat.

Dalším nemalým problémem jsou „**kapesní krádeže**“. Na tomto specifickém druhu kriminality má romská populace velice vysoký podíl. Na osobách z celé populace ČR stíhaných pro tento trestný čin se Romové podílejí přibližně ze dvou pětin a více. A i když se z hlediska četnosti všech zjištěných trestných činů jedná o relativně velice malý počet (do několika málo set), a i když je výše škody ve srovnání s jinými druhy trestných činů obvykle malá, oběť, resp. poškozený, přirozeně neuvažuje v těchto relacích, ale zřetelně vnímá, že byl okraden Romem. Jistě právě tyto skutečnosti mohou posilovat představu členů majoritní společnosti, že „co Cikán, to zloděj“ a zvyšovat tak domnělou oprávněnost odmítání Romů ze strany majority.

Z výše uvedených údajů je možné učinit několik praktických závěrů:

- **Primární prevence**

Nutnost věnovat zvýšenou pozornost romské mládeži, zvláště dětem. Situace vyžaduje kvalitní výchovné a vzdělávací úsilí a propracování dobře promyšlených vhodných

preventivních aktivit zacílených na tuto skupinu a uplatnění takových opatření, která by zlepšovala ekonomickou situaci chudých romských rodin.

- **Informovanost**

Zdůrazňovat tam, kde je to vhodné, že romská kriminalita není nic mimořádného, co by představovalo nějaké vážné nebezpečí pro majoritní společnost, ale že je normálním obrazem kriminality etnických menšin.

- **Zlepšení prostředí ve kterém Romové žijí**

Je zcela evidentní, že prostředí kde člověk žije a vyrůstá má vliv na určitý životní styl a může předem vyvolávat obavy z asociálnosti.

- **Terciální prevence**

Zaměřena na romské pachatele.

V celku se trend romské kriminality v posledních letech jeví příznivěji než trend kriminality celé populace. Z majetkové trestné činnosti představují kapesní krádeže opticky výrazný problém, který zřejmě značně přispívá k odsuzování Romů. Podobně je tomu i s kuplířstvím, které je ze značné části rovněž doménou Romů. Dalším závažným problémem násilné kriminality Romů, a v poslední době i romské mládeže, jsou loupeže.

Je třeba začít nahlížet na romskou kriminalitu diferencovaně a poté promyšleně a cíleně provádět odpovídající preventivní činnost. A jak jsem již shora nastínil, **je nezbytné a akutně nutné začít u romské mládeže.**

4.2. Kriminalita a konflikty s rasovým podtextem

V poslední době se dost často o současné majoritní společnosti v České republice hovoří jako o společnosti nemocné xenofobií. K tomuto tvrzení se taktéž přiklánějí výsledky výzkumu veřejného mínění. Veřejnost sice spíše odsuzuje rasismus a jeho produkty, ale příčiny rasismu nevidí v nedostatku tolerance většinové společnosti, ale spíše neakceptovatelnému chování rasově, etnicky či národnostně odlišných. Řešení pak nenachází ve změně netolerantních většinových postojů, ale v lépe uplatňované

povinnosti „odlišných“ přizpůsobit se hodnotám, které většina považuje za své, a tedy správné. Rasismus není považován za problém blízkého okolí či každého z nás, ale je vnímán teoreticky a jako věc vzdálená soukromému prožívání jednotlivce.

Zarážející je, ale skutečnost, že zejména netolerantní je v poslední době mládež. Mládež ve věkové skupině cca 15 až 19 let, tedy mládež navštěvující učiliště a střední školy. V období po roce 1989 se na rozdíl od období před rokem 1989 objevily incidenty rasového násilí téměř okamžitě. To nasvědčovalo mimo jiné i o značné intenzitě, s níž doutnal latentní a nepřírozeně potlačený interetnický konflikt před rokem 1989.

Začíná docházet k závažným trestným činům s rasovými motivy, kdy se jedná o brutální fyzická napadení, mající za následek v několika případech i smrt. Mezi nositeli rasového násilí se již od roku 1990 objevuje na scéně a rychle se zviditelňuje hnutí „**skinheads**“. Trestných činů s rasovým motivem od roku 1989 přibývá a oběťmi jsou převážně Romové. Jedná se především o trestné činy „**Násilí proti skupině obyvatel a jednotlivci**“ (§ 196 trestního zákona č. 140/1961 Sb.), „**Hanobení národa, rasy a přesvědčení**“ (§ 198), „**Podněcování k rasové a národní nenávisti**“ (§ 198 a), „**Podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod občanů**“ (§ 260) a „**Projevování sympatií k fašismu nebo k jinému podobnému hnutí**“ (§ 261).

Až do roku 1995 se státní moc k těmto závažným skutečnostem stavěla ve světle jakoby se jí to netýkalo. Ale rokem 1995 končí období rozpaků a určité nečinnosti. Od tohoto roku vláda sice zařazuje na svá jednání pravidelně informace o sledovaném jevu, které se rok od roku zkvalitňují, ale bohužel jde však o opatření jen v oblasti represe. V tomto pomalém a liknavém postoji státu a jeho orgánů na výbuchy rasismu po roce 1989 lze vidět základní příčinu současného stavu, na který státní moc reaguje vždy opožděně a ve stresu z dalších událostí, které jsou vždy o krok napřed před jejími opatřeními.

4.3. Intervence proti kriminalitě

Majorita by měla najít prostředky, jak porozumět životním cílům a potřebám romské minority, a nabídnout jí – a to z pohledu Romů – oboustranně přijatelné cesty integrace. Vždyť dosud Romové vnímají svět majority jako ohrožující, což je vede ke konzervování starých obranných a mnohdy i nepřátelských rodových mechanismů.

Je třeba zdůrazňovat, že nelze klást rovnítko mezi pojmy Rom a delikvent či Rom a asociál. Takovéto asociace mají nádech rasismu a netolerance, neodpovědné a zlovolné snahy o pošpinění celé skupiny občanů, případně nanejvýše vypovídající o intelektové neschopnosti posuzovatelů z řad majority racionálně rozlišovat. Romové jako lidé nejsou o nic více ani méně disponováni k trestné činnosti či k jiným sociálněpatologickým jevům.

Jak již bylo řečeno tragédie Romů spočívá v tom, že v podmínkách, které asociálnost plodí, žijí relativně častěji, takže se nelze divit, že též častěji vykazují asociální jednání. Navíc občané majoritní společnosti mnohdy od Romů asociální jednání „očekávají“ a poté se k nim podle toho chovají.

Je neodiskutovatelné, že Romové se každoročně podílejí na registrované delikvenci relativně větším podílem, než je tomu u majority a má-li se podíl Romů na delikventním či asociálním jednání snižovat, pak je třeba provádět systematickou a strukturovanou, tedy nikoliv povrchní, analýzu příčin narušování norem trestního práva odsouzenými Romy. Hledat preventivní a Romy akceptovatelné prostředky, které by v budoucnu takové jednání omezovaly. Jde tedy o snahu specifikovat romskou kriminalitu či asociálnost, důsledně ji popsat a nalézt, a to ve prospěch Romů i Neromů hledat účinné cesty, které by takové jednání odkloňovalo k jednání sociálně přijatelnému.

V neposlední řadě je potřebné aby romská reprezentace pochopila, že je třeba učinit nezbytný reálný vstřícný krok vůči majoritě, a zaměřila se nejen na prosazování materiálních zájmů a potřeb Romů, ale aby se soustředila i na propagování zásad přísného dodržování nejen trestních norem romskou minoritou. K tomu je ovšem potřeba nekompromisní, reálně dokumentovaná snaha orgánů ochrany práva zakročovat proti všem projevům diskriminace, rasismu, xenofobie či jiným, ať už zjevným, nebo latentním formám nenávisti vůči romské menšině.¹³⁾¹⁴⁾

13) Budilová, Lenka, Hirt, Tomáš. Policista v multikulturním prostředí. Ministerstvo vnitra.Praha: Varianty, 2005, s. 20-44.

14) Lisá, Helena. Romové v České republice. 1. vyd.Praha: Socioklub, 1999, s. 417-444.

5. Opatření státu k integraci etnických skupin do naší společnosti a jeho postupné řešení v současné demokracii

Integrace. Obecně integrace znamená dvoustranný proces. Znamená na jedné straně dobrovolně vstoupit, na druhé straně být i se svými specifiky – přijat. Projektem integrace v tomto případě je otevřená multikulturní společnost, vzájemně snášlivá, tedy nikoliv se většinově nebo menšinově distancující.

Asimilace. Pojmem asimilace lze charakterizovat dosavadní proces sžívání romské minority s majoritním prostředím České republiky. Asimilace je akceptovatelnou tehdy, je-li přirozeným, chtěným, dobrovolným procesem postupného splývání kulturních, sociálních, etnických a jiných skupin, ve kterém jedna či některé ze skupin ztrácí své jazykové, kulturní a sociální rysy a přejímá rysy skupin jiných. Tento proces může vrcholit i zánikem určité skupiny.

A právě s ohledem na romskou menšinu je při hledání cílové vize používán termín integrace ve smyslu začlenění se do společnosti při zachování specifických etnických rysů, způsobů života a práva být společností také přijat.

5.1. Situace v letech 1989 – 1993

Po roce 1989 došlo k rychlé změně situace většiny příslušníků romské komunity. Sociální destabilizace romského etnika byla od počátku doprovázena vzrůstající a historicky ojedinělou politickou aktivitou rychle se formujících romských reprezentací, které se o svůj díl na demokratických změnách přihlásily hned po listopadu 1989. V tomto období se stát a společenské elity překonávají v deklaraci dobrých úmyslů souvisejících se vznikem demokratických poměrů v zemi.

Současně probíhá přirozený, velmi rychlý a nikým neregulovaný sociální propad velké části Romů. Přispěl k němu zánik sociálních programů, vzniklých v osmdesátých letech,

kteře měly své opodstatnění a výsledky. Došlo ke zrušení bezplatné docházky romských dětí do mateřských škol, zrušení programů a působení sociálních kurátorů a v neposlední řadě i ke zrušení finančních prostředků na organizování sociálních programů, jako byly letní rekreačně výchovné tábory romských dětí, sociálně zdravotní kurzy a další.

Na druhé straně stát a vrcholná pracoviště státní správy přistupují k hledání nových koncepčních východisek pro kvalitativně odlišnou politiku státu vůči Romům. Na scéně se objevují nové prvky kdy Romové, jako národnostní menšina, vystupují s příslušnými národnostními právy, romské reprezentace se účastní na řešení svých vlastních problémů, zavádí se nové prvky multikulturní výchovy do školských programů a posiluje se regionální chápání řešení sociálních problémů Romů. Vzniká určitá romská politická reprezentace a Romové jsou poprvé a zatím naposledy početně zastoupeni jak ve Federálním shromáždění, tak i v České národní radě.

Tato fáze, vstřícná a plná vzájemných dobrých úmyslů ve vztahu státu a romské reprezentace skončila rokem 1992 rozpadem ČSFR. Nastala další z etap politiky státu vůči Romům, již mnohem prozaičtější, etapa vystřízlivění, etapa předznamenaná přijetím zákona o nabývání a pozbývání státního občanství.

5.2. Situace v letech 1993 – 1996

Tato etapa začíná hledáním nového výrazu státní politiky vůči romské komunitě, tentokrát již pouze v podmínkách České republiky. Vláda České republiky se nepřihlásila k výsledkům práce předchozího období, ale neznamenalo to, že by byl problém Romů zapomenut. Vláda několikrát jednala speciálně o problematice Romů a přijala usnesení obsahující řadu úkolů, např. zřízení národnostních poradců, poradenské služby na okresních úřadech k vyřizování občanství ČR apod. Vláda jedná několikrát o problematice vzrůstajícího rasového násilí, ale tyto snahy zůstaly bez viditelných úspěchů. Důvodem byla skutečnost, že problémy se řešily pouze pod tlakem událostí a příliš preferovaly aktuální a dílčí pragmatická opatření na úkor koncepčních úvah.

5.3. Situace v letech 1996 – 2005

Počátek tohoto období je poznamenáno početnější emigrací Romů do zahraničí a následnou tvrdou kritikou zahraničních institucí a demokratických států, která směřovala ke zpochybnění připravenosti ČR ke vstupu do EU. Škodlivé důsledky emigrace Romů vyvolaly velmi zjitřený až hysterický zájem o situaci romské komunity.

Česká republika musela k otázce Romů přistoupit zcela koncepčně, tak aby bylo dosaženo vzájemné náklonnosti, oboustranného respektu k právům obou stran. Dosažení stabilního soužití, bez vzájemné apriorní nedůvěry, permanentních konfliktů, vzájemné nevraživosti, bez narůstajícího napětí. To vše musí vyplývat z politické dohody politických stran. Ne vždy se otázky integrace prosazují tak jak by bylo záhodno, ale mnoho kvalitních a hodnotných kroků bylo již uděláno.¹⁵⁾

15) Lisá , Helena. Romové v České republice. 1. vyd.....Praha: Socioklub, 1999, s. 352-368.

Závěr

Právě jste dočetli bakalářskou práci na téma „**Problémy etnických skupin v České republice se zaměřením na romské etnikum**“. V této práci jsem se snažil shromáždit informace k romskému etniku od jeho vstupu romských protagonistů na území českých zemí až do současnosti. V práci jsem se snažil popsat dějinné souvislosti pohybu a usídlení romského etnika na našem území. Rozebral jsem vztahy majoritní společnosti s romskou minoritou v našich novodobých dějinách od poválečného období do současnosti. Zabýval jsem se otázkami vzdělanosti, pracovního uplatnění a rodinného zázemí romské populace. Dotkl jsem se ožehavé otázky romské kriminality a v neposlední řadě otázek opatření státních orgánů k integraci romského obyvatelstva do naší majoritní společnosti.

Samozřejmě, že v České republice žijí zástupci několika etnických komunit, z nichž nejpočetnější jsou etnika Romská, Vietnamská, Slovenská, Ukrajinská, Polská a mnohá další. Každé z etnik nese sebou svá specifika, která přinášejí do majoritní společnosti určitou škálu problémů. Ale snad největší problémy cítíme v romském etniku. Tyto problémy jsem se snažil ve své práci popsat a objasnit jejich podstatu. Menšin je na našem území, jak jsem předeslal více, a podle prognóz a současného světového vývoje migrace obyvatel, bude na naše území přicházet stále více lidí z nejrůznějších koutů světa. Bude velmi důležité jak se k sobě budeme navzájem chovat, jak si porozumíme. Komunikace musí často překonávat mnoho bariér, proto bude vyžadovat čas a trpělivost, aby nedocházelo ke zbytečným konfliktům.

Bude třeba vytvořit prostor pro nekonfliktní řešení problémů provázejících soužití majoritní společnosti s etnickými skupinami, zejména s Romy, při maximálním zachování romské identity, o což se musí snažit jak pracovníci státní správy a místních samospráv, tak zástupci proromských aktivit a romských organizací. Jinak řečeno obě strany musí rovným dílem usilovat o zlepšení respektu jednoho k druhému a o zlepšení vzájemných vztahů.

Resumé

Romové tvoří v České republice specifickou menšinu, která žije na samém okraji společnosti. Romské etnikum se vyznačuje převážně nízkou životní úrovní, vysokou mírou nezaměstnanosti a tíživou situací v oblasti bydlení. Jsou etnikem vyznačujícím se nejnižším stupněm vzdělání a kvalifikace. Jsou odkázáni a závislí na sociálních dávkách. Přistupují laxně k dodržování zákonů a obecně platných norem. Majoritní společnost se proti nim uzavírá a chová se k nim xenofobně až rasisticky.

Situace po roce 1990 byla v této oblasti optimistická. Romové začali být majoritní společností vnímány jako integrální součást české společnosti. Vznikala romská politická reprezentace, která snad poprvé a opravdu reprezentovala romské etnikum s tím, že vyvíjela vliv na politické a státní orgány. Romové začali pronikat snad do všech oblastí veřejného života, začali se podílet na regionální politice.

Všechny snahy o řešení romské problematiky zůstaly ovšem navzdory nadějným rozpracovaným koncepčním východiskům v závislosti na současném politickém vývoji pouze otevřenou otázkou. Razantní krok nastal až v roce 1997, kdy ministr bez portfeje Pavel Bratinka předložil na schůzi vlády materiál o situaci romské komunity v České republice. S ohledem na vysoký zájem médií a negativní postoj k zahraničně – politické souvislosti rómského exodu do Kanady, byla této otázce věnována ze strany vlády a taktéž prezidenta České republiky Václava Havla patřičná pozornost.

„Bratinkova zpráva“ o situaci romské komunity měla ve své podstatě dvě roviny následného řešení: na jedné straně reagovala vláda svým politickým prohlášením na současnou situaci v romské komunitě v souvislosti s exodem Romů do Kanady a dalších zemí, na druhé straně vyplynula celá řada konkrétních věcných opatření v působnosti resortů ministerstev školství, mládeže a tělovýchovy, práce a sociálních věcí, vnitra, kultury, průmyslu a obchodu, obrany, ale i pro místní rozvoj a zdravotnictví. Všechna tato opatření představují komplexní soubor opatření, směřujících ke zlepšení postavení Romů v České republice.

INTEGRACE

Bezkonfliktní soužití, které na jedné straně zajistí plné uplatnění všech obyvatel na

sférách života společnosti a na fungování státu a jeho institucí, na druhé straně uchová a plně ochrání odlišnost jednotlivých participujících částí. Cílem integrace je posílení společenské soudržnosti, eliminace kolektivního i individuálního sociálního a společenského vyloučení založeného na etnickém, národnostním či rasovém původu a příslušnosti. Nutnost zajištění rovné příležitosti všech obyvatel a plná ochrana před jakoukoliv diskriminací. Nutností je dle mého názoru taktéž zastavení sociálního propadu romské minority a její současná integrace do struktur sociální hierarchie.

K úspěšnému programu integrace romské minority i dalších minorit žijících na našem území vede několik základních a důležitých dimenzí:

- Důsledně se zabývat otázkou vzdělanosti v návaznosti k trhu práce – otázka nabídky musí být koncepční se situací a prahem schopnosti romské populace.
- Řešení problému diskriminace a projevů rasového násilí – tyto dvě složky nejvíce integraci škodí, činí společnost neprostupnou pro individuální sociální mobilitu příslušníků minority.
- Komunikace s Romy samotnými – je nutností vést otevřený dialog, ve kterém obě strany mají právo vyslovit své názory a požadavky. Dialog musí být trvalého rázu a je ho třeba vést s co nejširším okruhem Romů. Součástí je nutnost vytvářet reprezentaci romské minority, která musí své etnikum zastupovat.
- Provádět cílené výzkumy v romské komunitě – s cílem vědět o vzájemných problémech, více než je publikováno v médiích.

Anotace a klíčová slova:

Horký Jaromír, „Problémy etnických skupin v České republice se zaměřením na Romské etnikum“. (Bakalářská práce). Brno: Universita Tomáše Bati ve Zlíně, Institut mezioborových studií, 2006. 57 stránek.

Tato práce zcela určitě nebude moci nastínit možné řešení problému, ale bude chtít alespoň prokázat a uvést příklady postavení etnických skupin v naší společnosti, se zaměřením na romské etnikum, jak v minulosti, tak v současnosti. Alespoň uvést jednotlivé možné procesy začlenění etnika mezi majoritní společnost. Rozpracovat jednotlivé oblasti problematiky od vzdělávání, přes pracovní uplatnění, rodinné zázemí, páchaní kriminality až k opatření státu vedoucí k řešení vzniklého problému. Tato Bakalářská práce bude více či méně zaměřena na Rómské etnikum, které je v naší republice tím nejpočetnějším.

Antisocialista; Konzervatismus; Subetnicita; Xenofobie; Rasismus; Sociální marginilita; Distance; Globalista; Mulrikulturismus.

Resumé & key words and terms:

Horký Jaromír, „Problems of ethnic groups in the Czech republic especially those of the Romany minority. (Bachelor's thesis). Brno: University of Tomáš Baťa in Zlín, Institut of interdisciplinary studies, 2006. 57 pages.

This paper does not conduce to solution of the stated problem by any means. It does, however, dokument and demonstrate some instance of the situation and the positron of ethnic in our society, especially those of the Romany minority, both, in the past and contemporary society.

The paper is aimed to survey several attempts of possible processes of integrating ethnic minorities into the society as well as to elaboráte the individua segment sof the issue, e.g. education, application in the workforce, family background probléme, crime rate to the measures suggested the authorites would be able to také in order to deal with the probléme occurred.

Please note that the thesis is oriented more or less at the Romany ethnic group as i tis by large the most numerous minority in the Czech Republic.

Antisociel behaviour; Conservatism; Sub-ethnicity; Xenophobia; Racism; Social marginality, marginalilisation; Distance; Globalist, supporter of globalism; Multiculturality.

Literatura a prameny

- 1)ČESKÁ NÁRODNÍ RADA. *Ústava České republiky*. Ústavní zákon č. 1/1992
- 2)ČESKÁ NÁRODNÍ RADA. *Listina základní práv a svobod*. Ústavní zákon č. 2/1993
- 3)ČESKÁ NÁRODNÍ RADA. *Zákon o nabytí a pozbytí státního občanství České republiky*. Zákon č. 40/1992
- 4)ČESKÁ NÁRODNÍ RADA. *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání (školský zákon)*. Zákon č. 561/2004 Sb.
- 5)ČORNEJ, P. *Panovníci Českých zemí*. 1. vyd. Praha: Fragment, 1992, 64 s. ISBN 80-901070-5-2
- 6)BRIGGS, A. *Rodinná encyklopedie světových dějin*. 1. vyd. Praha: Reader's Digest Výběr, 2000, 728 s. ISBN 80-86191-19-4
- 7)BUDILOVÁ, L., HIRT, T. *Policista v multikulturním prostředí*. Ministerstvo vnitra. Praha: VARIANTY, 2005, 99 s. ISBN 80-903510-1-8
- 8)FREDRIKSON, M.G. *Rasismus*. 1. vyd. Praha: GENTA, 2003, 157 s. ISBN 80-7341-124-5
- 9)GJURIČOVÁ, J. *Na okraji – Romové jako objekt státní politiky*. Ministerstvo vnitra. Praha: THEMIS, 1999, 63 s. ISBN 80-85821-70-2
- 10)KOZÁK, J. B. T. G. *Masaryk a vznik Washingtonské deklarace v říjnu 1919*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1968, 56 s. ISBN nevedena
- 11)LISÁ, H. *Romové v České republice*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999, 558 s. ISBN 80-902260-7-8
- 12)MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha: 1998, 376 s. ISBN 80-7178-226-2
- 13)MANSFELDOVÁ, ZD., TUČEK, M. *Současná Česká společnost*. 1. vyd. Sociologická studie. Praha: 2002, 381 s, ISBN 80-7330-009-5
- 14)MOŽNÝ, I. *Česká společnost*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, 208 s. ISBN 80-7178-621-1
- 15)NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 4. vyd. Olomouc: 1999, 129 s. ISBN 80-7067-952-2

- 16) **ŘÍČAN, P.** *S Romy žít budeme – jde o to jak.* Praha: Portál, 2002, 143 s. ISBN 80-7178-250-5
- 17) **SEMANCOVÁ, A.** *Cože, já a rasista?.* Multikulturální centrum. 1. vyd. Praha: 2002, 39 s. ISBN neuvedeno
- 18) **SAK, P.** *Proměny České mládeže.* 1. vyd. Praha: Petrklíč, 2000, 291 s. ISBN 80-7229-042-8
- 19) **ŠÍŠKOVÁ, T.** *Menšiny a migranti v České republice.* 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9
- 20) **TUČEK, M., a kol.** *Dynamika české společnosti.* 1. vyd. Sociologické nakladatelství. Praha: Sociální nakladatelství, 2003, 428 s. ISBN 80-86429-22-9
- 21) [http:// www.ivtt.net/romove.php](http://www.ivtt.net/romove.php)
- 22) [http:// www.blisty.cz/art/20183.html](http://www.blisty.cz/art/20183.html)
- 23) [http:// www.romea.cz/index.php?id=servis/z2006_0080](http://www.romea.cz/index.php?id=servis/z2006_0080)

Seznam příloh

Závěrem jsem ke své práci přiřadil malou sondu týkající se vztahů majoritní a minoritní společnosti zaměřenou na romské etnikum.¹⁶⁾ Tato sonda jasně ukazuje na vážnost situace a nutnost jejich řešení. Jako protiváhu jsem zařadil krátký průřez činnosti Komunikačního edukačního centra Maják, jako jisté zřejmé snahy činit něco málo ve prospěch dobré věci.¹⁷⁾

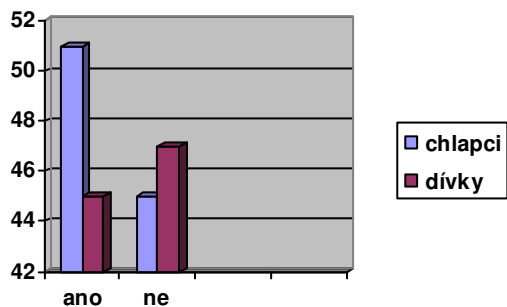
16) Dotazník – příloha č. 1

17) Maják – příloha č. 2

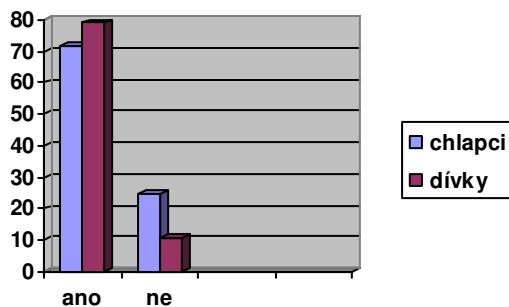
Příloha č. 1

Porovnání odpovědí chlapců vs. děvčat

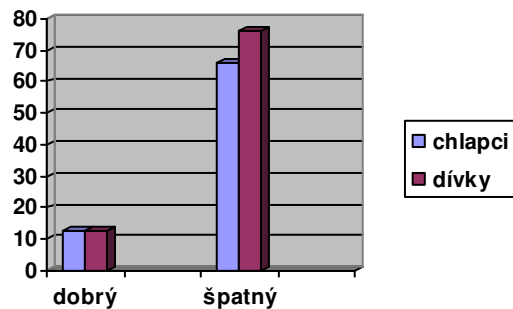
Myslíte si, že Romové a Češi mají stejná práva?

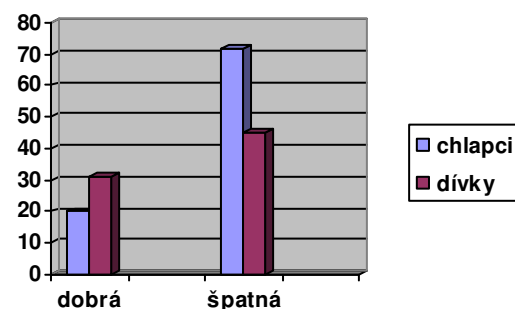
Myslíte si, že by Romové a Češi měli mít stejná práva?

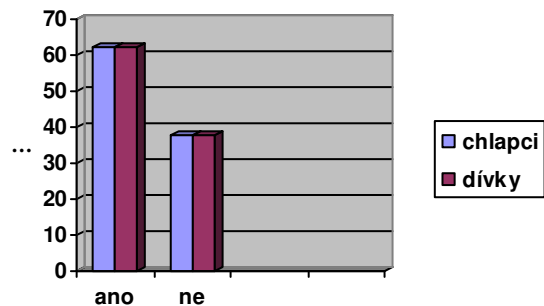
Jak byste charakterizoval(a) vztah Čechů a Romů ve svém okolí?

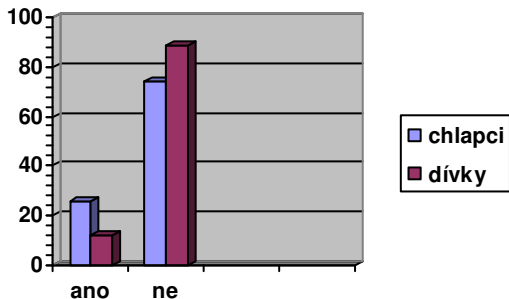
Jaká je Vaše osobní zkušenost s Romy?

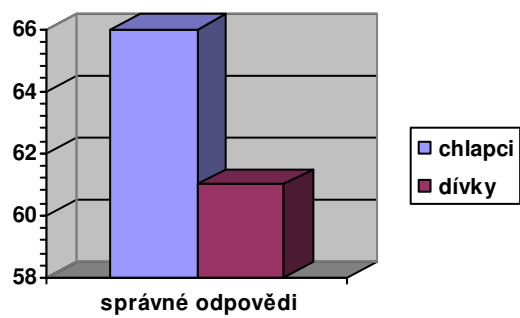
Znáte osobně nějakého Roma/Romku?
?

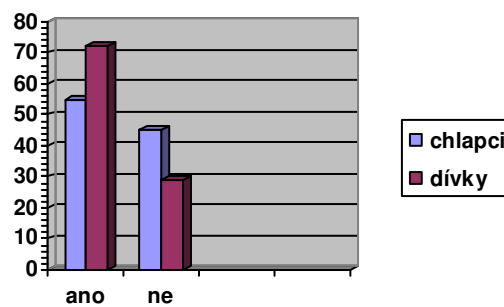
Vadilo by Vám sedět vedle Roma v autobuse?

Romové pocházejí původně odkud?

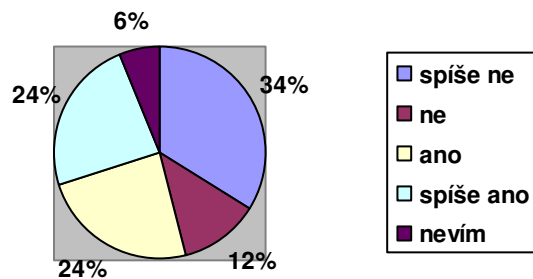
Znáte centrum „Maják“ v Kutné Hoře?

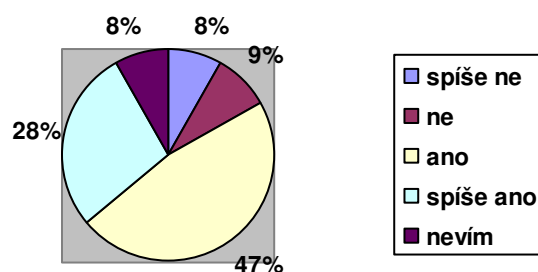
Celkové výsledky

156 respondentů

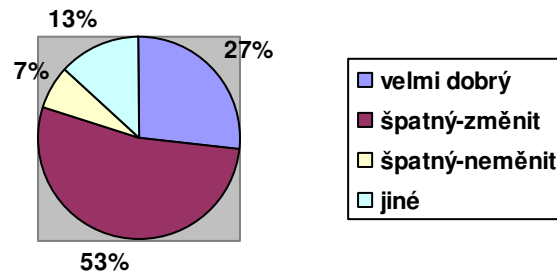
Myslíte si, že Romové a Češi mají stejná práva?

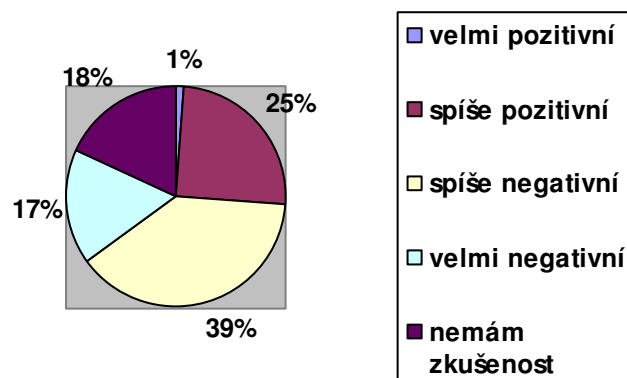
Myslíte si, že by Romové a Češi měli mít stejná práva?

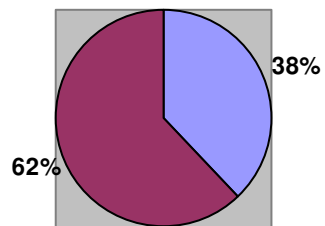
Jak byste charakterizoval(a) vztah Čechů a Romů ve svém okolí?

Jaká je Vaše osobní zkušenost s Romy?

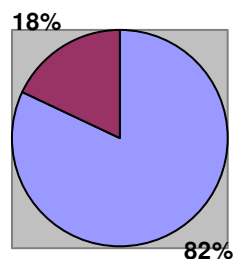

Znáte osobně nějakého Roma/Romku?

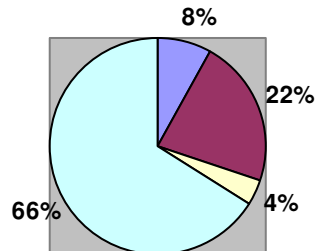
3

Vadilo by Vám sedět s Romem v autobuse?

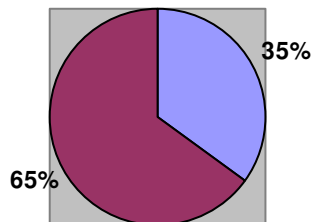

Romové pochází původně z

Pozn. 2 dotazování uvedli e) Rumunsko, což je správně jen Částečně. Romové k nám totiž přes Rumunsko přišli, ale Do Rumunska se dostali původně z Indie.

Znáte centrum „Maják“ v Kutné Hoře?

4

Tato malá sonda pomocí provedeného dotazníku na jednom z učilišť v Kutné Hoře zcela jasně ukazuje na vážnost situace vztahu majoritní společnosti vůči Romům.

1. Většina respondentů považuje současný vztah Romů a gádžů za špatný. Naštěstí si zároveň uvědomují, že je potřeba jej změnit. Na druhou stranu, kolik z nich by bylo ochotno pro tuto věc také něco osobně udělat? Kolik z nich zajímá, proč tato situace nastala a jak ji změnit k lepšímu?
2. Přibližně stejný počet respondentů si myslí, že češi a Romové mají stejná práva.
Tuto otázku lze chápat dvěma způsoby:
-Romové mohou být diskriminováni buď *negativně* (tzn. např. při žádosti o zaměstnání, soudní řízení apod.), nebo i *pozitivně* (vyskytly se případy, kdy Rom byl skutečně vinen v dané situaci, ale protože se poškozený bál třeba svědectví, následného napadení, tak mlčel).

-Tuto skutečnost jsem si uvědomil v průběhu průzkumu a proto nelze přikládat tomuto výsledku přílišnou důležitost. Pravdou, ale zůstává, že celé tři čtvrtiny dotazovaných si myslí, že bychom MĚLI MÍT ROVNÁ PRÁVA. Toto je jistě pozitivní zjištění. Rovněž 82% těch, kterým by nevadilo sedět v autobuse vedle Roma, svědčí o relativní otevřenosti české společnosti v poslední době.
3. Alarmující je 56% negativních zkušeností s Romy jako takovými. Potvrzuje to nutnost změny.
4. Více jak polovina dotazovaných zná osobně Roma/Romku. Otázkou je však to, čemu rozumíme pod pojmem „znát“. Přátelství? Sousedství? Nebo náhodné setkání v obchodě či na autobusové zastávce?
5. Je jistě dobré, že 66% dotazovaných ví odkud Romové vlastně pocházejí. I když tuto otázku nelze považovat za důležitou. Mnoho Romů nebylo schopno odpovědět na tuto otázku.
6. Ačkoliv byla tato malá sondáž provedena v Kutné Hoře, téměř polovina dotazovaných neví, co je to „Maják“. Přitom právě toto centrum by mohlo do budoucna být tím nástrojem sbližování majority s minoritou a mohlo by svou činností obohatit (a do jisté míry již obohacuje) obě strany.

Příloha č. 2

„ Komunitní edukační centrum Maják“

V regionu Kutnohorska, Kolínska a Čáslavska je Komunitní centrum Maják svým zaměřením a poskytovanými službami jediné zařízení, které se zabývá integrací romských dětí do kolektivu majoritních vrstevníků, motivací a podporou romské komunity v cestě za vzděláním, umožněním romským dětem ukázat sám sobě i druhým co samy dovedou a tím zmírnit sociální distanci majority. Samotný projekt zvyšuje šance romských dětí v systému základního a dalšího navazujícího vzdělání a tím jejich šance na uplatnění ve společnosti.

Hlavními úkoly Majáku jsou:

1. Připravit děti z romské komunity a z rodin se slabou sociokuklturní úrovní na školní docházku činností předškolního klubu.
2. Následně pomoci těmto dětem zvládat školní docházku.
3. Prevence sociálně patologických jevů – nabídnout širokou paletu volnočasových aktivit.
4. Možnost těchto dětí pracovat na PC v Majáku.
5. Vzájemná tvořivá komunikace mezi školou, rodinou a Majákem.
6. Sociálně osvětová práce v komunitě, návštěvy v rodinách, poradenství.

